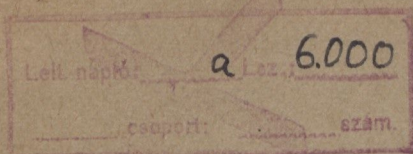


VB 24863



BALATONKENESE

XB 140813

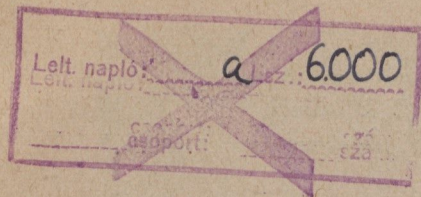
IRTA :
SZENTGÁLI KÁROLY

BUDAPEST, 1942

Várszegi-nyomda, Budapest, VI., Rózsa-utca 72.

V/B 24863

811
IV/1965
27



BALATONKENESE

IRTA :
SZENTGÁLI KÁROLY



BUDAPEST, 1942

Várszegi-nyomda, Budapest, VI., Rózsa-utca 72.

*Irodalom.*

1. A Fővárosi-üdülőttelep igazgatóságának adatai.
2. A Természet c folyóirat XXXI. évf. 2. száma.
3. Az 1930. évi népszámlálás I. rész, demográfiai adatok. Budapest, 1932.
4. Békefi Reming: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bp. 1907.
5. Borbás Vince: A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza.
6. Cholnoky Jenő: A Balaton hidrográfiaja. Bp. 1918.
7. Csontos Károly: Kenese község és a kenesei plébánia története. Veszprém 1899.
8. Entz Géza: A Balaton faunája, Bp. 1897.
9. Dornyai—Vigyázó: A Balaton és környékének részletes kalauza. Bp. 1934.
10. Jankó János: A Balaton-melléki lakósság néprajza.
11. Kalmár Gusztáv: A törökuralom hatása Dunántul népeségére. Föld és ember IX. évf. 2. sz.
12. Kogutowicz Károly: Dunántul és Kisalföld I—II.
13. Kuzsinszky Bálint: A Balaton környékének archeológiája. Bp. 1920.
14. Lóczy Lajos: A Balaton környékének geológiája és morfológiája. Bp. 1913.
15. Lukács Károly: A Balaton.
16. Magyar Központi Statisztikai Hiv. közlései.
17. Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfa állománya az 1935. évben. Bp. 1937.
18. Makai Béla: A Balaton a történeti korban. Bp. 1913.
19. Meteorológiai Évkönyvek.
20. Prinz Gyula: Magyarország település formái.
21. Róna Zsigmond: Magyarország éghajlata (I.—II.) Bp. 1907, 1909.
22. Sáringer János: A Balaton környékének éghajlati viszonyai. Bp. 1898.
23. Székely Nándor: A dunántuli dombosvidék szelei.
24. 1:25.000 méretű térkép.
25. 1:75.000 méretű katonai térkép.

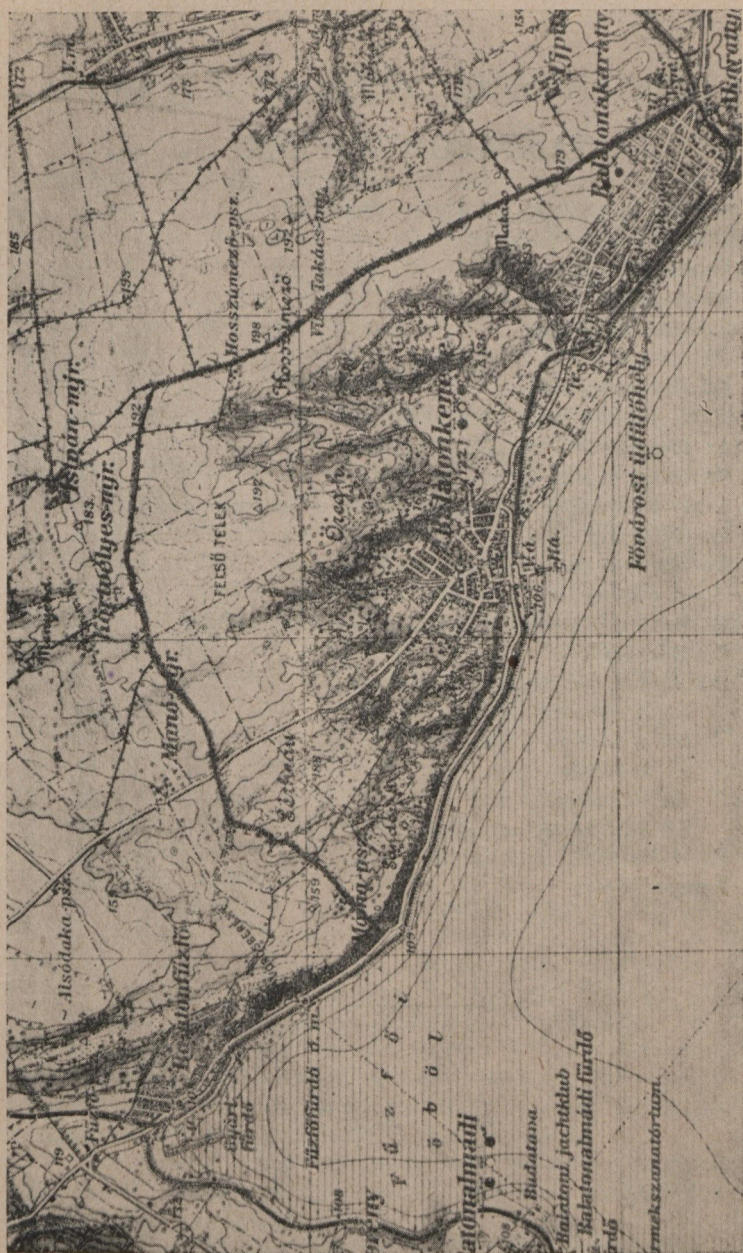
Az idézésnél az első szám a felsorolt irodalom rendszámát, a második szám az illető mű lapszámát jelenti.

Sz 101:

B

24863





Balatonkenese és környéke.

Mérték 0 1 2 3

TARTALOMJEGYZÉK.

I. FÖLDRAJZI HELYZETE, ALAKJA, TERÜLETE	5. oldal.
II. TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK	6. "
1. Geológiai kialakulás	6. "
2. Domborzati viszonyok	7. "
3. Éghajlat és időjárás	9. "
4. Vízrajz	10. "
5. Növény-, állatvilág	11. "
III. A TÁJ ÉS AZ EMBER KAPCSOLATAI	13. "
1. Az ősember két települési szintje	13. "
2. Rómaiak, avarok kora	14. "
3. A táj átalakulása a honfoglalástól a balatoni vasút megépítéséig	14. "
4. Kenese mai élete és képe az öt szintben	18. "
A.) A Balaton szintje geográfiai hatása	19. "
B.) Az ártéri terület, a Fővárosi-üdülőttelep szintje	24. "
C.) Magas-partok	27. "
D.) A völgyrendszer, a falu szintje	32. "
a.) A település alakja	32. "
b.) A telek és a ház	34. "
c.) Lakosság	37. "
d.) Gazdálkodás	41. "
e.) Közlekedés, úthálózat	44. "
E.) A mezőföldi fennsík szintje	44. "
5. Kenese jövője	46. "

I.

FÖLDRAJZI HELYZETE, ALAKJA, TERÜLETE.

Kenese a Balaton északkeleti fejenél, Veszprém vármegye enyingi járásában, nem közvetlenül a tó partján, hanem attól 3—400 m-nyire fekszik, ott, ahol a Balaton fölé 80 m-re emelkedő mezőföldi fennsík több lépcsővel szakad le a Balaton mai szintjére délnyugat felé. Maga a falu dimbes-dombos felszínen, több szűk völgy egymásbatorkolásánál épült fel. Kenese éppen ennek a kedvezően kialakult völgyrendszernek köszönheti létét. A Balaton felé tekintő, eredetileg meredek peremmel, valamint a mezőföldi fennsík egy részét idők folytán a víz munkája beszabdalta, kisebb-nagyobb völgyek, közöttük dombhátak állottak elő. A völgyeknek találkozási helyén alakult ki az eredeti község-mag.

A községet három oldalról szőlőhegyek és gyümölcsösök kerítik be, negyedik oldalról a Balaton, s így helyzete az északi szelektől való védettsége miatt igen kedvező. Hozzájárul még e természettől adományozott szerencsés helyzethez az is, hogy vasúton könnyen és gyorsan megközelíthető két vonalon is az ország szívéből. A Budapest-Déli-pályaudvar-Székesfehérváron, valamint Adony-Pusztaszabolcson átmenő gyorsvonattal másfél óra alatt érhető el. Nemcsak a nyaralók, hanem a kirándulók és autósok is szívesen keresik fel Kenesét, egyrészt, mert közel van, másrészt, mert a falu alatt, a Balaton partján haladó elsőrendű műút a «Balaton-körút» biztos és kényelmes közlekedést jelent.

A községhez tartozó terület nagyjából egy egyenlőtlen oldalú háromszöghöz hasonlít. Ennek a háromszögnek alapja, egyúttal leghosszabb oldala: a Balaton partja. A háromszög másik két oldala Máma pusztát és Akarattyát Hosszúmező pusztával összekötő egyenesek. Máma puszta és Akaratlya között kb. 10 km a távolság. Máma puszta Kenesétől északnyugatra, Akarattya délkeletre fekszik. Hosszúmező puszta a községtől északkeletre, a Balatontól légvonalban 5 km-re van.

A község és a hozzátartozó határok nagysága 9415 kat. hold (55.74 km²), amelyből elég tekintélyes részt foglal el a Balaton vize.

A község területébe mint önálló puszták: Máma, Hosszúmező és Akarattya tartoznak. Akarattya ma már nem nevezhető pusztának, mert az utolsó évtizedben igen sokat fejlődött; mint nyaralót és fürdőt emlegetik. Közigazgatásilag azonban még Keneséhez tartozik.

II.

TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK.

1. Geológiai kialakulás.

Kenese geológiai viszonyait könnyen megértheljük, ha tisztában vagyunk a pannóniai vagy pontusi korról. Ez a kor közvetlen az ember megjelenése előtti korszak. Hazánkban az utolsó tenger a pontusi volt. Ez elborította az egész Dunántúlt a mai tengerszint feletti 2—300 m magasan és vastag homok és agyagréteggel takarta be az egész területet. A tenger eltűnése után sivatagos felszín keletkezett, amelyről a korlátlanul működő szél egyik helyről a másikra 1—200 m vastagságban hordta el a nem védett homokot és agyagot. (14—267).

A kenesei Balaton-parton az u. n. Magas-partok, melyek most mint fehér fal emelkednek a Balaton fölé, szintén ennek az időnek a maradványai. A víz és szél együttes munkája alakította ki az egész partvonulatot.

A lerakódás rétegei jól szemlélhetők a Csúcsos part és a Tatárlyukak közt levő téglavetőben, ahol a partot egy darabon megbontották. A sárgás-szürke falban szépen mutatkozik a vízszintesen rétegzett tarka agyag. A Fancséroldal és Csúcsospart közt kiemekező szakaszban 8 jól megkülönböztethető réteget látunk. Ezek között uralkodó az agyag. E rétegek felett helyenként fakósárga lösz látható. Egész más, sokkal egyszerűbb képet mutat a partfal szelvénye az Itatónál. Itt már csak négy települési réteg van. Dominál a homok. Általában az egész kenesei part, amely a Csittény hegygel és az akarattyai szilfával kedves tájképként hat a tó felől, teljesen vízszintes rétegezésű, csak az akarattyai partoknál változik meg a rétegek települése. Sötétbarnára változik a település színe és szenes rétegekkel vegyül. Az egész partvonulatra jellegzetes a sókivirágzás.

A levantei kor állóvízi képződményei hiányosak. Nincs meg az átmenet a pannóniai-pontusi rétegekből a levantei rétegekbe. A kövületek inkább folyóvizek lakói mintsem nagyobb és mélyebb állóvizekéi. (14—423). Lóczy szerint a kövületek legfeljebb csak arra utalnak hogy az Alföld levantei tavaiból vándoroltak a befolyó vizek mentén fölfelé, a Balatonfelvidéknek már akkor szárazra került magaslataira. Tehát a kövületek levantei korú szárazföldi folyó- és patakmedrekből valók.

A levantei korban a Dunántúl hatalmas szárazföld volt. A legrégibb (pontusi és levantei) szárazföldi képződmények a pleisztocen homokkal egybeolvadnak. A pleisztocenkorú képződmények keretében kell a levantei korú lerakódásokat keresni.

Kenesén a levantei kort egy kavicstelep képviseli, melyet a Fancséroldalnál láthatunk. Vastagsága 4 m, szélessége legfeljebb 300 m. A kavics és a pannóniai-pontusi rétegek legtelején fekszik és egyenes irányban EÉNY-DDK-i irányt követ 172–180 m tengerszint feletti magasságban a Papvásári hegytől a Fancséroldal fennsíkjáig 5 km hosszon. (14–435).

A Balatontól délre elterülő dombvidéken hatalmas, összefüggő lösztakaró van. Ez a veszprém-fejérvármegyei lapályon nagy felületeken hiányzik. A Kenese körüli lösznélküliség a szél hatásának tulajdonítható. Csak a Magas-partok mélyedéseiben, az uralkodó szél árnyékában maradt meg a lösz mindenütt a délnek néző lejtőkön. A Magas-partok telején csak egy helyen, mégpedig a Partfőn maradt meg kis darabon lösz, de itt is mindig kevesebb lesz. Ellenben azokban a völgyületekben, melyek a Balaton felé irányulnak, s amelyek több helyen megszakítják a Magas-partokat, bőven van lösz. De ez más fajta, mint a partfői. A partfői tipikus «fennsíki lösz», eolikus származású és rétegezés nélküli. A másik fajta, amely a völgyületeket tölti ki: »völgyi lösz«. Ez homokos és rétegzett denudációs termék. (14–493).

2. Domborzati viszonyok.

A terület geológiai összetétele tehát meglehetősen egyszerű. Mindenhol a harmadkor tengereinek üledékeivel találkozunk, kivéve a diluviális lösz.

A felszín annál változatosabb. Öt egymástól élesen elválasztható szintet találunk Kenesén, illetve közvetlen környékén; mégpedig: 1. a Balaton, 2. az ártéri terület, 3. a Magas-partok, 4. a Magas-partok és a Meföld által bezárt völgyrendszer és végül 5. a mezőföldi fennsík szintjét.

A Balaton vizének nagy szerepe volt a mai felszín, illetőleg a part kialakításában. Kimutatható, hogy a tó vize időnkint kilépett a medréből, majd ismét visszahúzódott. A mélyfúrásokból tudjuk, hogy a mai fenék alatt pár méterrel, néhány méter vastag tőzegréteg van, ami azt bizonyítja, hogy volt olyan időszak, midőn a tó vize a mainál 6–7 m-rel alacsonyabban állott. A kenesei legyalult partok pedig azt bizonyítják, hogy olyan időszak is volt, mikor a vízszint 5–6 m-rel magasabban állott a mainál. A legalacsonyabb és legmagasabb vízállás között cca. 12 m a különbség. (12–145). Az állandó hullámverés, szintváltozás a partokat alámosta, úgyhogy azok leszakadtak és a jég is szüntelen végezte a maga romboló munkáját.

Az ártéri terület is így keletkezhetett. A leomlott homokot és agyagot hosszú időn keresztül egyengette a

víz, a vízből kiálló leszakadt partdarabokat elsimította és helyet adott a parti növények, nádasok megtelepedésére. Más felfogás szerint a partszakadás úgy következett be, hogy a felszín alatt lévő, a negyedkorban keletkezett tőzegréteg nem bírta ki a felület nyomását, beszakadt. (7—21). Ez a megállapítás egyelőre még csak elmélet, melyet kézzelfogható tényekkel eddig még nem tudtak beigazolni.

Az ingoványos, mocsaras terület idők folytán megszilárdult, a mocsári vegetációt pedig a további partomlások a víz szélére szorították. Az ártéri terület a Magas-partokig tart. Kiterjedése igazodott a Balaton vízálulásához. Jelenleg legszélesebb a Fővárosi-üdülőhely és a falu között, ahol másfél km széles, legkeskenyebb a Partfőnek Fűzfő felé húzódó szakasza alatt, ahol helyenkint alig éri el a 30 m-t.

Az ártéri területen a falu felé haladva, derékszögben emelkednek fel a Magas-partok, melyeknek három részlete van. Az első rész északnyugatról kiindulva a fűzfői saroktól, a mámai szőlők alatti Fancséroldalától vagy Csúcsosparttól a Tatárlyukak faláig, vagyis Kene-



**Az akarattyai
árok.**

Saját felvétel.

séig tart. A második szakasz a Csittény-hegy alatt húzódik és az akarattyai ároktól megszakítva Balatonaligáig terjed. A harmadik rész Aligától Gamásza pusztáig hú-

zódik. A Csúcsospart—Kenese közötti szakasz 4 km hosszúságú és 175—176 m tengerszint feletti peremmagasságával átlag 70 m-rel emelkedik a Balaton víztükre fölé. (14—279).. A második szakasz nagy homorú ívben tart a másfél km hosszú kenesei völgyülettől a Csittény-hegyig, amely 189 m magas. Innét kezdve Aligáig lejt. Kenese és vidékének különös térszíni és vízrajzi különlegessége abban van, hogy a tó vizéből kiemelkedő Magas-partok felső pereme magasabban fekszik, mint a keletre elterülő terület.

A negyedik szinten fekszik a tulajdonképeni falu. Mint már említettem, ez a rész egy völgyrendszer, amely a Mezőföld felől fokozatosan ereszkedik alá az ártéri területhez. Ezt a térszínt a néző felé hosszában elhelyezett teknhöz lehetne hasonlítani, amelynek felénk eső vége hiányzik és a Balatonba merül. A völgy északon a mezőföldi fennsíktól, keleten és nyugaton a Magas-partoktól védett, csupán délen a tó felől nyitott. Elsőrendű hely a megtelepedésre. A völgy-tekno nem szabályosan homorú, mert kisebb-nagyobb domboktól és völgyektől erősen szaggatott felszínt alkot. A dombok sohasem emelkednek a Magas-partok és a mezőföldi fennsík fölé. A bezárt terület fővölgye a Márkó-völgy, amelyet a vízmósások alakítottak ki. A fővölgy iránya ÉNY—DK-i, tehát nem dérközögben ér ki a Balatonra. A Parfő, melyet a rajta elhelyezett Soós Lajos emlékműről Soós-hegynek is neveznek és a Sándor-hegy a Magas-partok szegélyét alkotják; a tőlük északra eső Sér-hegy pedig tulajdonképen a völgyrendszerből fokozatosan emelkedik a Mezőföld pereméig.

Az ötödik szint a mezőföldi fennsík. Az elnevezés nagyon találó, mert a Magas-partokon felkapaszkodva, sík vidék tűnik fel előttünk: a Mezőföld peremén vagyunk. Különösen Akarattyánál lát el messze az ember. A felszínt barna mezőségi talaj borítja. Körtvélyes-major felé haladva, néhol 3—4 m széles, 10—20 m hosszú és 50—100 cm mély zárt mélyedéseket látunk. Ez a szél deflációs munkájának az eredménye.

3. Éghajlat és időjárás.

Mielőtt Kenese éghajlatát és időjárási viszonyait ismertetném, meg kell ismerkedni a Balaton és közvetlen környéke klimatikus viszonyaival. Az éghajlat tárgyalásában három szempontot kell figyelembe venni. Első a táj földrajzi helyzete. Nyugaton az Alpok, keleten a síkság, délnyugaton a tenger ellentétes hatásai vannak befolyással a Balaton és környékének éghajlati viszonyaira. A hegyi és síkvidéki, tengeri és szárazföldi tényezők a táj klimatikus viszonyait átmenetivé teszik. Második faktor

a domborzat. A dombok és völgyek északi és déli oldalainak felmelegedése még jobban emeli az átmeneti jellegét. Harmadik tényező a tó vize. Hatása nem nagy, de mégis kimutatható a hőmérsékleti és nedvességi adatok alapján. (9—39).

A hőmérsékletben a domborzat és a tenger mérséklő hatása mutatkozik. A nyári hőmérséklet alacsonyabb, a téli enyhébb, mint az Alföldön. A kenesei völgyrendszer a nyári melegre bizonyos mértékben hatással van, amennyiben levezeli a Bakony nyúlványainak hideg levegőjét. (21—35). A januári átlagos középhőmérséklet — 0,2 C fok., a júliusi 21,4 C fok.

Széljárás tekintetében Kenese sokkal előnyösebb helyzetben van, mint a közelben lévő falvak vagy nyaralók. Az uralkodó északnyugati széljárás nem érezheti hatását teljes erővel, mivel a falu völgyben fekszik. A balatonparti keskeny árterületen lévő település még előnyösebb, mivel itt a Magas-partok még fokozottabb mértékben emelnek gátat a szélnek. A település itt szélárnyékban van.

A csapadék mennyiségére vonatkozó adatok hiányosak, mert Kenesén a Fővárosi-üdülőhelyen csak tíz év óta működik a megfigyelő állomás.

Az 1931—1941. közötti évek csapadékmennyiségének középértéke 632,0 m/m. A csapadék évi eloszlása nem mutat nagy szélsőségeket. A terület mindig kap annyi esőt, amennyi a vegetációnak szükséges, és így az elemi csapású aszályosság nem ismeretes. A jégeső, a zalai partok e csapása ritkán szokott jelentkezni, s ha néha előfordult is, a mezőgazdasági terményekben nem okozott elviselhetetlen károkat. A csapadék maximuma júniusban (62 m/m.), másodlagos maximuma augusztusban van (61 m/m.). A februári csapadék mennyisége átlagosan 34 m/m.. A hó- és jégtakaró a tél szigorának megfelelően, decembertől márciusig tart.

Az eddig elmondottakból láthatjuk, hogy Kenese éghajlata semmi lényeges eltérést sem mutat a környező területekétől.*

4. Vízrajz.

Kenese határához a Balatonnak mintegy 10 km hosszú partja tartozik. A Balaton vizére vonatkozó földrajzi ismereteket részletesen leírták a M. Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága nagyszabású kiadványában, úgyhogy egy balatonparti község ismertetésében ezek tárgyalása felesleges. Tehát nem szólok részletesebben a

*A Balaton környékének éghajlatára vonatkozólag lásd: Sáringer János A Balaton környékének éghajlati viszonyai című munkát.

széljárás okozta «apály-dagály» jelenségről, szintüneményekről, hullámverésről, rianásról, arany-ezüsthídról, viharokról, stb.

A tó átlagos mélysége a parttól számított 200 m távolságban 186 cm, 2000 m-nél 474 cm. A tófenék egyedüli érdekessége az, hogy nem egyenletesen lejtősödve éri el a vízszínt alatti 4 m-t, hanem a parttól befelé haladva egészen a 186 cm-es mélységig cca. a parttal párhuzamosan haladó három vízszínt alatti hátságot alkot.

Ha a József császár-kori térképet összehasonlítjuk a maival, tapasztaljuk, hogy Kenese partja nem volt oly nyugodt, egyenletes hullámvonalú, mint ma. Elég tekintélyes földnyelvek nyúltak a tóba és viszont a tó vize is mély öblökkel vágta a partba. Ezt az erős karélyozottságot idővel az állandó hullámverés, viharok, jég, bizonyos mértékig kiegyenesítették. A hosszú földnyelvek eltűntek; ezekről a homokot és iszapot a víz behordta az öblökbe. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a viszonylag nagy öblöt, melynek a befogója a hajóhidat és a Fővárosi-üdülőhelyet összekötő képzelt egyenes. Ez az öblől 150 évvel ezelőtt még csak nyomaiban volt meg. Ma a szélessége az említett befogótól a part felé haladva mintegy 3–400 m. Ennek a keletkezése nagyon egyszerű. A hajóhid és a Fővárosi-üdülőhely közötti partrészet inkább homokos talajú és egyúttal alacsony, míg máshol agyagos és magasabb. A hullámverés és jég itt tudta leginkább érvényesíteni hatását.

A Balatont kivéve, területünk vízrajzi szempontból jelentéktelen. Csak egy nagyobbacska palak van az egész határban, amelynek a vízgyűjtő területe 5.42 km². (6–54).

5. Növény-, állatvilág.

Területünk majdnem teljes egészében kultúrterület. Az egykori őserdő, majd styeppek helyén legelők, szőlők, szántóföldek, a Magas-partok alatt végig akácok húzódnak. Ezek újabb eredetűek, alig 20–30 évesek. Mesterségesen ültették a talaj megkötése végett. A partfalak további leszakadozását, valamint a fődecuszlásokat akadályozzák meg némiképpen. Kenese tehát fákban és így erdőként szegény terület, ami eltekintve az újabb keletű gyümölcsösöktől, már messziről feltűnik az arra utazónak. Az akácok sem egységesek, hanem kisebb-nagyobb ligetekké szélesedve, követik a partot. A Partfő alatti résztől Füzfő felé haladva alkot csak nagyobb egyseget az akác.

Természetes növényegyüttesek a vízi és mocsári növényasszociációk, a lápos és mocsaras rétek, valamint a Magas-partok és mezőföldi styeppe-rétek növény-

együttesei és a már említett akácligetek. (5—121). Ha a lóból a part felé megyünk, a következő öveket találjuk:

1.) Hinár a Balaton sublitoralis régiójában 2—3 m mélységben. Idetartozó közönséges hinárfélék a hináros békaszőlő (*Potamogeton perfoliatus*), a süllőhinár (*Myriophyllum spicatum*) és borzhinár (*Ceratophyllum demersum*). Ez az öv 100—200 m-re van a parttól.

2.) Káka-csuhu közvetlen a part előtt. A Fővárosi-üdülőhely és Akarattya között, sokszor kisebb-nagyobb szigeteket alkot.

3.) Sás-gyékény több válfajjal. Ez az öv 2—3 m széles, helyenkint 10—15 m.

4.) A nádasok öve. Nem sok helyen szakad meg a kenesei partokon. Néhol meghaladja a 100 m szélességet.

5.) Zsombékos terület. Kenesén kevés helyet foglal el. A talaj vizenyős, süppedős. Itt említem meg a Bikarételt.

A következő, tisztán szárazföldi típusokat nem lehet ilyen élesen elhatárolni, mert szinte észrevétlenül olvadnak egymásba. A Magas-partok és a Mezőföld agyagos területein a csenkesz és árvalányhaj együttese jellemzők. A Magas-partok jellegzetes virága a lila és fehér szalmavirág, melyektől egész nyáron át tarkállanak a domboldalak. A galagonya és kökénycserjék a mezőföldi fennsíkon alkotnak assotiatiókat. Az akácokon kívül másféle fa is előfordul, de számottevően csak a szilfa.

Van Kenesének páratlan botanikai nevezetessége is mégpedig a látorján (*Crambe tatarica*). A Fővárosi-üdülőhely fölötti magaslatokon található. A látorján a délorosz puszták jellegzetes nagy, terebélyes, fehérvirágú növénye.

Mint természetvédelmi érdekességet kell megemlíteni az akarattyai nagy szilfát (*Ulmus campestris*). A köztudatban mint Rákóczi fája ismeretes. Almádiból, sőt tiszta időben a tihanyi félszigetről is látható a Magas-partok tetején egyedül álló fa. A fa mellmagassági átmérője 2.30 m, magassága 20—25 m. A törzs a földtől számított 1.30 m magasságban 3 igen vastag ágra ágazik el.

Kenese növényföldrajzi szempontból, a pannóniai flóratartomány ösmálrai flóra-vidékének a balatoni flóra-övéhez tartozik. (5—19).

Területünk a zoológusok számára kitűnő alkalmat nyújt a bűvárkodásra. A Balaton mikrofaunája igen változatos és gazdag. Vadászati szempontból jelentéktelen terület, mert jelentős mennyiségű vízivadja nincs, az emlősök pedig az erdő hiánya miatt, csak szegényesen vannak képviselve. Az állatvilág a növényegyüttesekhez alkalmazkodik. A kenese-akarattyai sarok a gyakori halászatból ítélve, jó halászó terület lehet. Rákot már csak elvéve találunk. Annál több azonban a Dreissensia nevű kagyló,

amely élesperemű héjával a fürdőzőkre veszedelmes, mert a vízben található minden szilárd tárgyát, követ, kavicsot, kagylót, növényt, stb. ellep.

III.

A TÁJ ÉS AZ EMBER KAPCSOLATAI.

1. Az ősember két települési szintje.

Kenese keletkezésének idejét nem lehet megállapítani. Föltehető azonban, hogy sajátos geológiai és domborzati viszonyai, természeti jellege, elsőrangú települési helyet kínált már a történelemelőtti embernek. A víz és Mezőföld közeli rengetegei megélhetését biztosították, de éppen így a nádas is, meg az erdő is módot nyújtott arra, hogy menedéket találjon. E feltevéseinket a Balaton szerencsésebb lelőhelyeinek analógiája támogatja.

Præhistorikus fejlődési szakában két települési szintet találunk itt. Az egyik az ártéri terület, mely az ember megjelenése után is bebizonyíthatólag változékony volt ugyan, de viszont a halászatból élő embernek, nádasai kitűnő oltalmat is jelentettek. Ki hinné, hogy a történelem előtti ember kihasználatlanul hagyta volna a természet adományát, amit a halban és vízivadban kimeríthetetlen Balaton jelentett? Hol talált volna az ősfoglalkozás, a halászat kifejlődése kitűnőbb helyet? Mégis be kell valani, hogy igen szegényes leletek tanúskodnak éppen a halászat hajdani virágzásáról. Kisebb-nagyobb folyóink partjain híres lelőhelyek ontják a történelem előtti ember érdekes különféle fejlődési fokon álló halászatának bizonyítékait.

E vidéken idevonatkozó leletekről nem tudok. Azt kell hennem, hogy a leletek nem jutottak jó kezekbe. Figyelmen kívül hagyták, legtöbbször pedig megsemmisítették a földmunkások, mint a sűrű tudakozódásomra adott válaszokból következtethetem.

A Balaton víztükre azonban hosszú idők folytán változtatta szintjét. Az ártéri terület sokáig víz alá került. Az ősember kénytelen volt felhúzódni a második szintre, a Mezőföldet borító őserdőbe. Hogy erdőségek voltak itt azt bizonyosra vehetjük a Magas-partokban még ma is látható szenes rétegekről, valamint a történelmi ember feljegyzéseiből. Keneséről csak a múlt évszázadban tűntek el az erdők.

A legősibb leletek a paleolites kultúrára utalnak. Gyakran kerülnek elő tarándszarvas csontok és agancsok a tó fenekéről, valamint a Magas-partokból. A tarándszarvas leletek a felső-paleolit magdalinién emeletébe sorozhatók a lösz és homok miatt.

Csittény szőlőhegyén, mely az akarattyai vasúti

megállótól északnyugatra emelkedik 189 m magasra, prae-histórikus cserepek, bronzdárdahegyek, vasolló és ezüst pénzék kerültek elő. A bronzdárdahegyek tanúsága szerint tehát a bronzkorban is lakták e területet. Mámapusztán is találtak bronzkori maradványokat. A Balatonparton 172 m-re emelkedő Sándor-hegy tóra néző oldalán őskori cserepekre bukkantak. (13—205).

2. Rómaiak, avarok kora.

A rómaiak korát itt a Balaton északkeleti fejjénél csak szórványosan találjuk meg. Nem alkottak tömör telepeket, hanem elszórtan építették fel házaikat, nyaralóikat. Urálmuk emlékeit az avarok és szlávok nem tudták el-tüntetni. Kenesén a református iskola építésekor akadtak római épületmaradványokra (hypocaustum). A zsidó temető dombtetőjén római sírokra bukkantak. (13—204). Kenese a rómaiak számára nem jelentett fontos hadászati pontot, mint ahogy azt az ember szerencsés földrajzi fekvéséből következtethetné. A hadi utak nyomaira Kenesétől elég távol. Veszprém-ben akadtak rá. Ezek Nagyvázszoney felé vezettek. Hornig Károly báró, veszprémi püspök által Veszprém-ben, 1912-ben kiadott Laczkó Dezső és Rhe Gyula szerzette Balácsa c. könyvben feltételeznek Kenese egyik pusztáján, Mámán keresztül vezető római utat. Erre azonban az eljövendő ásatások fognak fényt deríteni. A mámai, papkeszi és papvásári (Kenesétől északnyugatra) edénytöredékek szintén római településre utalnak. Mámapusztán egy cserépméceszt és egy cserépkorsót találtak.

A rómaiakat a népvándorlás elemei szorították ki a Balaton környékéről. A leletek bizonyossága szerint hosszabb időre csak az avarok telepedtek meg itt. Kenesén nincsenek avar nyomok, csak a szomszédos Fűzfő ásatásaiból következtethetjük, hogy esetleg itt is megfordultak. 1924 őszén a Kenesétől 5 km-re fekvő Fűzfő nyaralótelepén népvándorlási sírmezőt találtak. Tizenöt sírról tudnak, de csak nyolc sírt lártak fel, mert hét sírt a munkások szétromboltak. Az egyik sírban egy deréköv néhány ezüstözött bronzpíntjál, késeket, nyílhegyeket, vascsatlókat, gyöngyöket, cserépkorongokat, csontmaradványokat és a sír mellett tüzelési nyomokat találtak.

Az avarok helyén a szlávok jelentek meg a Dunántúlon. Hogy Kenesén voltak-e szlávok, nehéz lenne megmondani, mert meggyőző adataink nincsenek. Esetleg Kenese régi nevéből (Knesa, Kensa) lehet következtetni. Ezek a nevek állítólag szláv eredetűek. (10—26).

3. A táj átalakulása a honfoglalástól a balatoni vasút megépítéséig.

Mint láttuk, nem bizonyítható az ember állandó jellegű letelepedése a honfoglalás előtti időkből. Kenese

és vidékének benépesülésére a magyar királyság megalapítása után vannak adataink.

A vezérek korából a krónikák nagyon keveset mondanak a Balaton-vidékről, noha a táj természeti előnyeiről arra lehet következtetni, hogy a Balaton közelebbi és távolabbi környéke a magyarok első vezérei alatt is éppen olyan népes szállóhely lehetett, mint az előbbi időkben erre elvonult népek alatt. Kenese esetében ugyan ezt a tételt nem nagyon lehet emlegetni, mert láthattuk, hogy a római és az avar korban tulajdonképpen csak tapogatódzásokra vagyunk utalva.

Az 1005 és 1015 közötti években alapította Szent István Kniszát, a mai Kenesét. Ugyancsak ő alapította a veszprémvölgyi apácakolostort, melynek többek között Knisza falut adományozta. 1109-ben villa Kensa, 1231-ben Kenesa, 1297-ben Kenese, 1478-ban Kenessa néven említik falunkat. Kenesét tehát Szent István egyik adománylevelében említik először. Lakói udvari jobbágyok voltak. Ezidőben a falu mindössze 5—6 házból állhatott, csak később népesedett be jobban a határában fekvő Sándor és Csittény falvakból. E két falu lakói mind Kenesére költöztek, s azután végkép letűntek a színtérről. (7—8). A veszprémvölgyben alapított apácázárda első nyoma a Bold. Szűz Máriáról elnevezett kolostor számára kiadott okmányokban fordul elő. Ezeket az okmányokat Szent István adta ki görög nyelven, Kálmán király pedig 1109-ben latin nyelven megújította őket. Mivel az okmányokat Szent István görög nyelven adta ki, ennél fogva általános hitelre talált, hogy ez az alapítvány a Szent Vazul rendi görög apácák számára létesült. A következő század vége felé ciszterci rendi apácák váltották fel a Vazul-rendieket. A Kálmán király által megújított alapítványi okleveleket 1296-ban Lodomér esztergomi érsek lemásoltatta, 1330-ban Károly király némi változásokkal és bővítésekkel átíratta. Ezekben az okmányokban Sárberény falu 54 házhellyel, ugyanannyi szőlővel, Máma, ahol Szent Mihályról elnevezett templom volt, szántóföldekkel, Sándor és Kenese, ahol szintén Szent Mihályról elnevezett templom létezett, szerepelnek. (7—9). Ez a templom, valamint a falu is a talárdúláskor elpusztult. Kenese papja 1333-ban 65, 1334—35-ben 60—60 kisdénárt fizet pápai tized fejében.

Részletebben említem a Kenese határába tartozó Akarattya, Csittény, Máma és Sándor falvakat, melyek közül Csittény és Sándor végkép eltűnt a föld színéről.

Csittényt Szent István görög szövegű alapító levele Tzitum néven említi. Szintén a veszprémvölgyi apácák tulajdona volt. 1109-ben villa Chitum néven emlegetik. (9—96). 1356-ban Szécsi Miklós országbíró Poss. Chytin nevű birtokot, melynek határaiért a veszprémvölgyi apá-

cák és csajági nemesek közt per folyt, a törvényes határjárás után az apácáknak ítéli. A török időkben pusztult el. Mára valószínűleg nem ott feküdt, ahol most Mámapusztá terül el, hanem a Fűzfőn levő román stílusú templomrom szomszédságában. Mint a veszprémvölgyi apácák tulajdona 1109-ben villa Mára, 1328-ban villa Pothnasára el Mára, 1397-ben Poss. Mára néven említik. A török dúlta fel. Templomának romjai még mai is hirdetik a település helyét. (10—99).

Sándort is Sandró néven Szent István adta még a veszprémvölgyi apácáknak. 1109-ben villa Sondur, 1396-ban Sandor, 1478-ban poss. Sandory; 1488-ban is az apácáké. Tizenkét forintot adózott. Mint ilyen lett a győri jezsuitáké. (9—99). Az 1643-i urbárium szerint Sándor lakói három nagy hallal adóztak bőjt idején. Sándort szintén a törökök égették fel.

IV. Béla korában a tatárok az egész vidéket elpusztították. A veszprémvölgyi apácák összes falvait, birtokait felégették. Kenese is a tűz martaléka lett. A tatárok kivonulása után IV. Béla meghagyja a bakonyi ispánnak, hogy a bakonyi erdőből annyi fát rendeljen, amennyi elég a falvak felépítéséhez. Megkezdődik az építő munka.

Kélszáz évvel a tatárjárás után Kenese és a határába tartozó négy falu újjáépült. Természetesen az öt falu lakossága alig haladta meg a 400-as létszámot. Főfoglalkozásuk a halászat volt akkoriban.

Egy 1532-ből származó oklevélben Kenesét mint mezővárost említik. I. Ferdinánd 1532-ben Kenesére hívta össze a rendet tanácskozásra. (7—10).

1646-ban Kenesét a jezsuiták győri kollégiuma kapta meg a határában levő Mára és Sándor falvakkal (Csittény már akkor elpusztult). A jezsuitáktól származó urbárium szerint Kenesén 1646—1666-ban 27 egésztelkes és 5 fél telkes jobbágy gazdálkodott. Negyedtelkesek és zsellérek nincsenek feltüntetve. (7—33). Mára és Sándor egy másik fellevés szerint nem is a török hódítás miatt, hanem a kuruc háborúban pusztult el az 1690

1711-ig terjedő időben. 1720-ban már nyomuk sincs. Mára pusztulásáról azt tartja a fáma, hogy mikor a lakosság menekült, harangjait a Balatonba süllyesztették. A vész elmúltával már csak egyet tudtak kiemelni, a többi nagyon besüppedt az iszapba. A megmaradt egy harang ma is megvan a kenesei templomban.

Az említett urbáriumból megtudjuk, hogy ebben az időben a főfoglalkozás a halászat és a szőlőtermelés volt. Kis mértékben termesztettek búzát, rozsot és árpát is. A gyümölcsfák közül a dió volt jelentékeny. A fenyőerdők is nagy területeket foglaltak el, mert egy 1669-ből származó oklevél szerint minden kenesei embernek «fél-

kila» fenyőmagot is kellett fizetnie adó fejében. Ma már nyoma sincs a fenyőfának. (7—31).

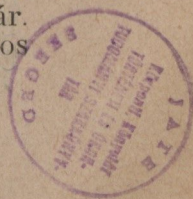
Mint már említettem, 1666-ban Kenesén 27 egész-telkes és 5 fél-telkes jobbágy volt. Ugyanekkor Mámán 21 egész-telkes 4 fél-telkes jobbágy és 4 zsellér, összesen 29 háztartással. Sándorban 10 egész-telkes jobbágyról esik szó. A három faluban összesen 71 háztartás volt. Ezt 50 % átlaggal helyesbítve 106.5 háztartást, vagyis mintegy 639 lakost kapunk. 100 év múlva Kenesén 61 gazdát, 142 házas zsellért, 50 háztalan zsellért, összesen 253 háztartást számolunk. Egy háztartást 6 lélekkel számítva, 1518 népszámot adna. Ezzel szemben a községházán talált irat szerint 1768 áprilisában arról szerzünk tudomást, hogy az említett esztendőben a reformátusok száma 1119, míg a katolikusok száma 115. Ez összesen 1234 lélek. Ebből pedig az következik, hogy a háztartásoknak 6 fővel való számítása a XVIII. század végén túl magas a református falvakban, sőt még az öt is sok, mert ez az adott ben az 1234 tényleges népszám helyett 1265-t eredményez. A jegyzői hivatalnak van még egy aktája 1781-ből, mely 302 családot sorol fel, s így a lélekszám 1510-re tehető. (10—100).

A későbbiekben a lakosság száma a következő volt:

Év	Népesség	Év	Népesség
1828	1522	1863	1505
1830	1569	1865	1627
1841	1476	1869	1697
1851	1570	1880	1786
1858	1570	1890	1657

A lakosság számának hullámozása onnét származik, hogy sokan vándoroltak ki, és sokan költöztek Kenesére a környező falvakból, így Hajmáskérrel, Küngösről, Vörösberényből, Balatonfőkajárról és Fokszabadiból.

A jezsuitákat Mária Terézia törölte. Kenesét a tanulmányi alaphoz csatolták. II. József korában pedig Kenesét és a határában levő uradalmi birtokokat a regálékkal együtt az iskolai alapítvány vörösberényi uradalmába olvasztották. Ebből az időből származnak a következő dúlő-nevek: Akaratlyától északnyugatra fekszik «Csittény» szőlőhegy, melyet gyönyörű völgyek szelnek át. Ezeknek egyike a Macsat. Ez török nevet visel. Az 1700-as feljegyzések szerint sűrű erdő borította. Ma kopár. A Matacs Csittény átellenében húzódik, erősen hullámos



felszínű hely, melyet egykor őserdő borított. Ennek észak-keleti része az Emberölés. A mellette benyúló völgy a Zánkház nevet viseli. Ezt a nevet a monda szerint Zánk rablóvezértől nyerte, ki e helyen társaival együtt hosszabb időn át tartózkodott és rejtőzött az erdő homályában. Márkó, Bakóirtás, Berek, Bögre, Sándor, Parlfő, mind szőlőhegyek.

Feltűnő, hogy Kenese határában, itt a Bakony szomszédságában erdő egyáltalában nincsen. Pedig nagyobb erdők lehettek, ami kitűnik az 1768. évi urbárium egyik mellékletének 8-ik pontjából, mely így szól: «A halászat, vadászat, rákászat és madarászat az uraságé. A sátoros ünnepekhez vadászatra való segítséggel jóllehet tarloznának az uraság számára; mindazáltal mivel avval gyakran 5 s 6 napokat is a szegénység eltöltene, azért inkább olytatén szolgálatnak megváltására adjon esztendőnként mindenik helyiség két szarvast és hat nyulat. (7—50).

Ebből láthatjuk, hogy a kenesei erdőkben még 1768-ban nagyobb emlős is tartózkodott. Nagyobb vad pedig csak erdőségekben marad meg. A hagyomány szerint a matalcsi halmokat és völgyeket egykor hatalmas fák borították. A kenesei szőlőkben még most is található u. n. boronya pince, mely ennek az erdőnek a fából készült. 1864-ben még volt két erdő. (7—51). Az egyik Csilltény mellett az u. n. Matalcserdő, a másik a községtől északnyugatra a vörösberényi út mellett az u. n. mámai erdő. Mindkettőt a bérlők írtották ki. Az 1890-es években már kedvelt nyaraló és kiránduló hely volt Kenese. A környező falvakból, városokból, különösen Veszprémből sokan látogattak ide. A közlekedés ebben az irányban még csak fogatos járművekre és rozoga országutakra szorítkozott. Hajóhíd azonban már volt, mert a hajóközlekedésbe Ker sél is annak megindulásától bekapcsolták. Télen a befagyott tavon keresztül szállították a terményeket, főleg a bort a túlsó partra.

4. Kenese mai élete és képe az öt szintben.

A balatoni vasutat 1909-ben építik meg. A falu ettől kezdve rohamos fejlődésnek indult. Ha összehasonlítjuk Kenesét pl. Siófokkal, a vasút megépítése előtt, akkor látjuk, hogy Kenese messze mögötte marad Siófoknak fejlődésben és kultúrában, mert a túlsó part, a somogyi, sokkal előbb kapott vasutat, mint a kenesei oldal.

A hosszú fejlődés során már az 1800-as évek vége felé nemcsak a falu mai helyén, tehát a völgyrendszerben van település, hanem elszórtan az ártéri terület magasabb pontjain is. Az 1900-as években már mind az

őt, a Domborzati viszonyok c. fejezetben említett szintben élénkebb ütemű élet folyt. A falu főrése természetesen már ősidőktől fogva a völgyrendszerben volt. Kenese mai életét és népét az őt szintben tárgyalom, mert bár az őt szint szorosan összetartozik, fokozatosan megát egymásba és egybeforr a néppel, mégis jobb különválasztani őket, mivel mindegyik szintnek más a természeti sajátsága és más a hatása az emberre.

A.) A Balaton szintje geográfiai hatása.

A magyar ember mindig kedvelte a vizet. A történelemből tudjuk, hogy a honfoglalók is mindig víz mellett ültöttek tanyát. Egy település víz nélkül nehezen volt elképzelhető. Régebben a víz nem a közlekedést jelentette, hanem valami elválasztó határt és megélhetést. Egy folyó vagy egy tó, egyrészt védelmet nyújtott a letelepedőknek, másrészt a vízi és vizet kedvelő állatok: a halak, rákok és madarak ételmel jelentettek. Az első letelepedőket is ezek a szempontok vezérelték.

Kenese népe már a letelepedéskor foglalkozott a halászattal. A halászat csak az újabb időkben van korlátok közé szorítva. Azelőtt mindenki felelőtlenül foghatott annyi halat és ott, amennyit és ahol akart. Legalább is a kenesei nép azt mondja, hogy szabad halászat volt a 60-as évekig, ami annyit jelent, hogy a halászat a népé volt. Ez azonban sohasem lehetett valóság, mert a víz is a község tulajdonosáé, az uraságé volt. A népnek megengedték a halászatot bizonyos szolgálatok fejében. A kifogott halból adózott az uraságnak, ezen keresztül a megyének. A kenesei igazi halásznép volt. Az öreg házak padlásain még mindig vannak olyan hálók és halászfelszerelések, melyek az elmúlt szép időkről beszélnek, bár nagyon kevés van, mert értesülésem szerint Jankó János összevásárolta őket, mikor Kenesén járt. Elterjedt volt a kerítő és rekesztő halászat. Ezt ma már a motoros húzóhálós halászat váltotta föl. A halászat többi válfaját: a szigonyost, vetőst, tapogatóst, varsást és turbukhálósát a kenesei nép szintén ismerte.

A Balaton mellett elterjedt a céhes halászat. Kenesén szintén dívott, amit a «vonyó» nevek bizonyítanak. Ilyen vonyók a Törökverő, Itató, Pörös, Közvonyó, Hidleje stb., mely elnevezések még ma is használatosak.

A nagy halászatot bokornak, vagy ritkábban kompániának hívták. A kenesei nyári bokor kilenc, a téli tizenkét emberből állt. Ma már mind a céhet, mint a bokort elnyelte a bérlős halászat. Az 1800-as években a kenesei halász a bérlőtől havonként 12 forint bért, naponként 2 krajcár ára pálinkát és 3 keszeget kapott egy kg súlyban. Ez volt a nyári fizetés. (10—335). Az őszi

halászatkor ezenkívül még csizmát is kaptak használatra. Télen feles és beszolgáló halászok voltak. Megtörtént néhányszor, hogy a kenesei halászok a bérviszonyokat keveselték, és ekkor nem szerződtek. A bérlő ilyenkor Zamárdiból hozatott embereket.

Kenesének most is van halásztelepe, mely a jelenlegi bérlőé, a Balaton Halászati Részvénytársaságé. A kifogott halakat főleg a budapesti és nagyobb vidéki városok piacaira szállítják. Ezenkívül tetemes rész az exportárú. A halak pikkelyét és csontját a siófoki pikkelyfeldolgozó és a fonyódi hallisztgyár értékesíti.

Meg kell említeni még a horgászatot is. Ez is a bérlő kezén van, aki magának tartja fenn a jogot. Rendeletével nagyban korlátozza a sporthorgászat kifejlődését. Egy nyári időnyre a horgászbérlét 24 pengő.

A Balatontól nyújtott és az ember szempontjából fontos anyag a nád. Kenesén elég jelentős volt a nádtermelés. Ma összesen 15 hold nádas van. Az utóbbi két évtizedben a nádas pár holddal meggyarapodott részben, mert rendszeresen nem irtják, részben mert a Kenese—Akarattya-i sarok kitűnő védelmet és talajt nyújt számára. A nádasok a parti telektulajdonosoké. Télen levágják és gúlába rakják. Felhasználják telőzésre és kerítésnek. A «fészerek» oldalait is nádból készítik amit aztán sárral tapasztanak össze. Régebben kabinokat készítettek nádból. A telőzésnél még ma sem szorult teljesen háttérbe a nád. Legújabbán kismértékben felhasználják a partfalak megerősítésére, amennyiben a kőfalak mögé nádkéveket raknak. Ezek nem engedek hogy a víz kimossa a földet a kőfal mögül. A kenesei fronton csak két helyen éri el a nádas a száz méter szélességet a parttól a tó belseje felé számítva, de azt sem hosszú darabon.

Egyes megfigyelők igen veszélyesnek látják a nádasok terjedését Kenesén és közvetlen környékén. Kolosváry, a Természet c. folyóirat XXXI. évf. 2. számában három ábrán mutatja be a nád terjedését Kenese és Világos között. Kárhóztatja a nádat, amelyet szépiészeti művelődési és egészségügyi szempontból kifogásol.

Kenesén a nádas, mint kereseti forrás nem számít, különösen az utóbbi évtizedben. A halállomány szempontjából pedig nélkülözhetetlenek a parti növények. A természetvizsgálók jól tudják, hogy egyes halak mint pl. az emberre gazdasági szempontból oly fontos ponty növényi táplálékot is vesz magához. A nádas végleges kiirtásával a halállomány megesappanna, mert egyrészt nem lenne elegendő tápláléka, másrészt a szükséges gázcsere és planktonassimilatio megakadna. Gondoljunk még a

sztintén gazdasági szempontból fontos vizi madarainkra is. Az országszerte folyó lecsapolások, nádirtások úgys sok madarunkat tették hajléktalanná.

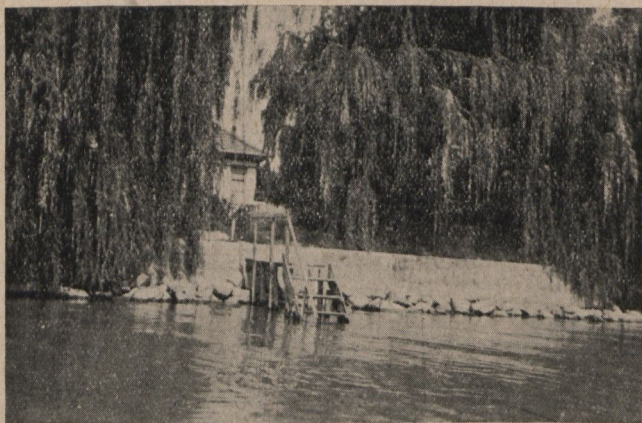
Esztétikai szempontból sem csúnya a nádas. A lájat valami megfoghatatlan ősi hangulattal, bájjal tölti el. Csak fel kell menni egyszer a Magas-partok tetejére, onnan végignézni a Balaton-parton ringó nádasokat, s ugyanakkor elképzelni a partot csupaszon, akkor látja az ember, hogy milyen szép az úgy, ahogy van. Miért ne maradjon meg egy kicsi az őstajból? Az állandó építkezések, partmunkák úgys minden évben annyi nádírtást követelnek, hogy nem kell félni a Balaton-part eliszaposodásától és feltöltődésétől. Művelődési szempontból pedig a kenesei 15 hold nádas nem válik kárára a nyugaleurópai műveltség köntösében tetszelgő törekvéseinknek. (2-39). Egészségügyi szempontból sem esett kifogás Kenesén a nádasok ellen.

A nádasok azonban még egy igen fontos hivatást töltenek be, t. i. védik a partot a vízmosás ellen. A hullámverés megtörik a nádon és így a hullám hatását nem tudja érvényesíteni. A parti telektulajdonosok, akiknek nincs pénzük, hogy telküket beton, vagy kőfállal bebiztosítsák a víz eróziós munkája ellen, maguk alól vágják ki a fát, ha a nádas kiirtánák.

A víz és az ember kapcsolata azonban nem merült ki a halászatban és a nád felhasználásában. A Balaton gondoskodott, még a kenesei szegényebb népréteg, tehát a napszámosok, valamint a kőművesek megélhetéséről is. Vannak olyan emberek, akik a parti munkákra specializáltak magukat. A tulajdonosoknak igen sok bajuk volt és van a parti telkeikkel. Télen a jég, tavasszal és ősszel a magas vízállás és hullámverés hatalmas darabokat szaggal le a nem védelmezett partokról. A földet kimosza a hullám és beleviszi a vízbe. Egy év alatt, ahol homokos a part, 2-3 m-t is elvisz a víz, ahol agyagos, ott mehezebb a munkája. A mostani nagystrand melletti, a község tulajdonában lévő partsáv 15 esztendővel ezelőtt kb 40 m széles lehetett a Fővárosi-üdülöhely felé vezető út mellett. Ma ott tartunk, hogy már az utat is veszélyezteti az alámosás.

Kétféle falat építenek a part megvédelmezésére. Az egyik az u. n. szárazfal, mely egy m széles és másfél m magas. Anyaga kő. A munkálathoz szükséges követ az almádi vöröshomokkő-bányából hozzák. Szárazfalnak azért hívják, mert a kövek összeillesztésénél nem használnak semmiféle kötőanyagot. A falat a kenesei ember vagy napszámmért, vagy a megbeszért folyóméter árértékje össze. Tartósabb megoldás a cementhabarccsal épített kőfal, vagy betonfal. Ezt kevesen használták partvédezésre, mert közönségünk viszonyaihoz mérten drága a

kőműves vizimunkája. Azonban még az ilyen célszerű fal sem védi meg a partot, bár Kenese széljárása szerencsés, és a jégzajlás ritkán katasztrófális. Több ízben megtörtént, hogy a Fővárosi-üdülöhely remek betonpartját igen hosszú szakaszon föltépte és partra vetette a jég. Itt a különösen megtervezett és pazarul megépített védőgát esetében sem mellőzhették az u. n. szórt gátat. A betonfal elé ugyanis másik gátat emeltek kőből hullám- és jégtörőnek. Elgondolhatjuk, hogy a szerényebb anyagi eszközökkel épített gátak nem érnek sokat a lejtősen szórt gát nélkül. Bele kell törődni a díztelen kórakások látványába.



Partvédelem betonfallal.

Saját felvétel.

A Balaton mint közlekedési közeg is fontos szerepet játszik és játszott a múltban is. Amíg nem volt vasút, addig a postaforgalom nagy része a Balatonon történt. Ma rendszeres hajójáratok kötik össze Kenesét a szomszédos és távolabbi balatonparti nyaralókkal. Ujabban a filléres kirándulójók rendszeresítésével megnagyobbodott a forgalom. A balatoni hajózást Széchenyi István gróf alapította 1846-ban Balaton Gőzhajózási Társaság néven. A társaság első kerekes fahajójára a Kisfaludy-ra, még az idősebb kenesei emberek is emlékeznek. Ebben az időben épült Kenese első hajóhídja is, amely nem a jelenlegi híd helyén volt, hanem a Papnádásnak az u. n. Papnádorr végén. A Balaton Hajózási Részvénytársaság 1926-ban alakult meg. A hajóhidak gondozását is az állam vette a kezébe. Kenese mai hajóhídját a világháború előtti években építették. Azóta többször tatarozták, sőt 1938 és 1942 nyarán teljesen újjá kellett építeni, mert a jég egészen leborotválta a tetejét és a tartócölöpöket is erősen megrongálta és meglazította. A hajóforgalom elég sűrű. Naponta hatszor indul Almádi

vagy Siófok felé. A Fővárosi-üdülőhellyel is több motorjárat köti össze. Kiránduló filléres hajó minden második hét vasárnapján van legtöbbször. Az összeforgalom egy nyári szezonban (június—szeptember) kb 15000 ember.



Hóhid.

Saját felvétel.

Az, hogy Kenese és általában az egész Balaton-part oly rohamos fejlődésnek indult, részben a Balatonnak, részben a vasútnak köszönhető. Közvetlen a vasút megépítése, 1909 után azonban mégsem volt oly gyors



Hóhid a jég munkája után.

Fot. dr. Molnár.

a fejlődés, mint ahogy azt elképzelné az ember, mégpedig azért, mert akinek volt nyaralásra pénze, az nem a Balaton mellé ment, hanem az Adriára. A világháború után azonban nagyot változott a helyzet. A tengert elvesztettük, a pénzkivittelt megszorították, s a magyar középosztály így kénytelen volt megkedvelni a Balatont. Eszre kellett vennie annak elragadó szépségeit. Ma már

mondhatjuk, hogy megismertük és kedveljük a Balatont a maga csodás színpompájával, impozáns panorámájával s ma már azon csodálkozunk, hogy még mindig akadnak emberek, akik a Balaton lecsapolását tárgyalják fejükben. Hála Istennek, már nem kell tartanunk ettől a kellemetlen mérnöki tervezgetéstől, mert belátták, hogy a Balatonvidék éppen a tóval kapcsolatban indult hatalmas fejlődésnek. Azonkívül: hol van e csonka országban még egy olyan nyaralóhely, mely mindazokat az előnyöket nyújthatná, amiket a Magyar Tenger? A tó medencéjének a lapossága váltotta ki a mérnökök agyából a lecsapolás gondolatát. Krieger Sámuel mérnök már a XVIII. század végén készített erre vonatkozó terveket. Ezek szerint mindössze Boglártól Siófokig maradna a mai tó közepén alig 1-2 km szélességű vízmedence. (12-14).

Legtöbb ember a färdés és a jó levegő kedvéért jön Kenesére nyaralni, de jönnek a nemes vizisportok hívei is. Kenesének elsőrendű strandja van. A tófenék kiválóan alkalmas a fürdőzésre. Finom homokkal borított kemény és síma agyag a meder. A táblázaton jól szemlélhetjük az 1930-39. évek közötti fürdővendégek számroodását. (A kenesei jegyzői hivatal adatai).

Évek	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Nyaralók	400	420	500	610	816	900	1400	1925	2000	2074

Az 1937. esztendőben Kenese faluban a fürdővendégek száma 1925. Ehhez hozzá kell még számítani a Fővárosi-üdülőhely 2000-es, Akaratlya 1900-as és a vilatlulajdonos nyaralók 400-as számát. Összesen 6225 nyaraló. Ma a Balatont évente 160.000 ember látogatja. Állandók: 65.000 bel- és 14.000 külföldi. A többi átvonuló. Az állandó vendégek egy lizenkettel része esik Kenesére. 1939 után a fürdővendégek száma visszaesést mutat, amit a nehezebb gazdasági viszonyokra lehet visszavezetni.

Végző konkluzióként leszögezhetjük, hogy Kenese lakossága a Balatonnak köszönheti létét, megélhetését, kultúráját, és további fejlődését. Mind az őskori embert, mind a mai kultúrembert a Balaton vize vonzotta és tette lehetővé letelepedését.

B.) Az ártéri terület, a Fővárosi-üdülőhely szintje.

Az ártéri terület mint lépcső emelkedik ki a Balatonból. Közvetlen a parnál egészen sík felületű. a Magaspartok felé haladva, azonban sok helyen fokozatosan emelkedik. A Partfő és Csittényhegy alatt végig sík. Ellenben itt nem fokozatos az átmenet a Magaspartokba,

mert ezek hirtelen emelkednek ki belőle. Legnagyobb kiterjedésű a kenesei másfél km széles völgyülnél, ahol az ártéri terület hosszan benyúlik, és észrevétlenül megy át a mezőföldi fennsíkról leereszkedő völgyekbe.



A partfő alatti ártéri rész.

S-jár felvétel.

Az ártéri terület a kultúrember számára csak a kilencvenes években vált jelentőssé az építkezés szempontjából, mikor a Sió-torkolat zsilipjét és a Balaton vízszint-nívóját lejjebb süllyesztették. A kilencvenes évek előtt a tó vize elég sok helyen egészen a Magaspartokig nyúlt be. A kilencvenes évektől máig 50 év telt el, ami elég volt ahhoz, hogy az ember az egykor nádas, ingoványos felszínből, sűrűn lakott telepet létesítsen.

Az ártéri terület a közalapítványé volt. Az 1900-as években parcellázták. Az építkezés azonban csak az 1920–30-as években indult meg. Ma 146 nyaraló áll az ártéri területen. Bár a falu közvetlen az ártéri rész fölött épült, mégsem találunk itt csak pár falusi házat. Ennek oka a tó vízállásának megbízhatatlansága volt.

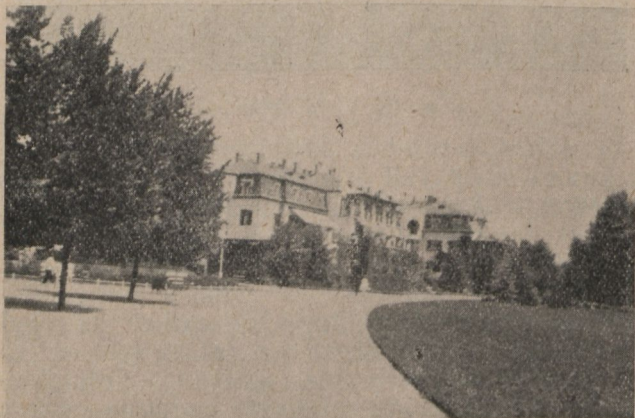
A vasút, leereszkedve a csittényhegyi magaspartokról, bekanyarodik a kenesei völgyületbe és ettől kezdve végig az ártéri területen halad. Vele többé kevésbé párhuzamosan halad a műút is. A vasúti megállótól Fűzfő felé haladva, van olyan hely is, ahol a sínpart mindössze néhány méter választja el a víztől.

A falu strandja is itt épült fel, melyet 1930-ban modernizáltak és azóta is igyekeztek izlésesebbé és higiénikusabbá tenni. A fürdőközönségnek 350 kabin áll rendelkezésére. Ez a nagy-strand. A falu népe nem itt fürdik, hanem az u. n. népstrandon, mely az előbbitől mintegy 200 m-re fekszik a Fővárosi-üdülöhely felé. A Balaton jegének és vizének romboló munkája leginkább itt lát-

szik. Ma 1942-ben a népstrand víz alatt van. A kabinokat a jég az útra tolta ki.

Amint láttuk, Kenesére mindig többen és többen jönnek nyaralni. De ez nemcsak a Balatonnak köszönhető, hanem az immár európai színvonalon álló Fővárosi-üdülőhelynek is, amelynek mindig nagyobb és nagyobb lesz a vonzóereje. Tagadhatatlan, hogy Kenese hírére ez tette jóhangzásúvá; a fejlődés reményét ez keltette föl igen sok telek és villatulajdonosban.

Az üdülőhely szintén az ártéri területen épült, és pedig Akarattya és Kenese között. A faluból 20 perc alatt elérhető az 58 kat. hold nagyságú telep. A telket 1917-ben vették.* Akkor még csak 47 kat. hold volt. Tizenegy holdat a Balatonból töltöttek fel. A szállóda 1925. július 15-én nyílt meg. Ekkor még három nagy épület-tömbből állt, nem számítva a melléképületeket. Ma az 1926–28 és a legújabb építkezéseket beleszámítva, azt mondhatnánk,



A Fővárosi-üdülőhely 2. sz. szállóépülete.

Saját felvétel.

hogy egy épületből áll, mert a régi és az új szállodát összekötötték az űtkezővel. Ezenkívül van igazgatósági, személyzeti épülete, kávé- és játékháza, kocsiszínje, gépháza. Önálló víz- és villanytelepe, továbbá virág-, konyha- és gyümölcskertészete van. A vízellátás nehézségekbe ütközött, mert az ártéri területen kapott kútvíz itt ihatatlannak bizonyult. A telep ma már három artézi kúttal rendelkezik. Az elsőt 1925-ben fúrták (24 m mély), a másodikat 1928-ban, a harmadikat 1935-ben (72 m mély). Csak fővárosi alkalmazottak nyaralhattak itt 1934-ig. A Belügyminiszter rendeletére 1934-ben nyilvános üdülő-

*A fővárosi-üdülőtelepre vonatkozó adatok az üdülőtelep igazgatóságának közlései.

helynek nyilvánították. Mind a szálló, mind strandja a legmodernebbül van felszerelve. Gyönyörű és jól gondozott parkja és sétányai vannak. A vízisportok minden válfaját űzhetik a vendégek, úgy télen, mint nyáron. Saját hajókikötővel és vasútállomással rendelkezik.

Az építkezés alatt igen sok baj volt az altalajjal. A bizonytalan és változó altalaj miatt az épületek alapozása közvetlenül előállított Laidl Konrád rendszerű kúp alakú betoncölöpökkel, kb 600 db cölöp beépítésével történt.

A szállók szobáinak száma 160. Befogadóképessége 340 személy. Egy nyári szezonban 2000 állandó és 800 átutazó vendég fordul meg a telepen. Az üdülő-közönség igényesebb osztálya szívesen keresi fel a világviszonylatban is számottevő kellemes helyet, hol a megérkezés pillanatától az elutazásig tökéletes figyelemben és kényelemben van része.

Nemzetgazdasági jelentősége eléggé meg nem becsülhető, s hála illeti mindazokat a székesfővárosi tényezőket, kik nagy jövőbelátással megalapozták, majd pedig meghoztak minden szükséges áldozatot továbbfejlesztésére. Valószínűleg igazuk volt azoknak is, kik a kebelbeliek zártkörű kedélyes, családiasszellemtel feláldozták, hogy helyet adjanak a hűvösebb, komolyabb és előkelőbb Grand-Hotel életnek. Bizonyára ez hiányzott a magyar életadta lehetőségek közül s jónak látszott a Balaton partján is meghonosítani.

Akiket pedig a hotelélet úntatott és családiasszellemtel vágytak, annál sürgősebben építették meg nyaralóikat Akaratlyán és a kenesei partokon. Bízvást megállapíthatjuk, hogy annak a bámulatos fejlődésnek, mely itt az utolsó évtizedben lefolyt, az üdülőhely volt a melegágya, hol százan és százan szerették meg a Balatont. Az itt nyert bűvölet hatására pattant ki a gondolat Akaratlyán tervszerű földparcellázására. Ma a sivár birkalegelők helyén paradicsomi szépségű kertekből a nyájas nyaralóházak százai mosolyognak felénk, és bizonyítják a magyar középosztály élni akarását.

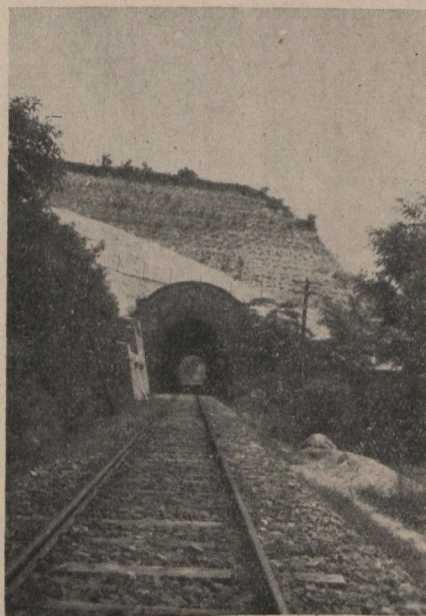
C) A magas partok.

A Keneséhez tartozó Magas-partok Máma pusztától indulnak ki. Amíg elérik a falut, három nagyobb völgy szakítja meg őket, melyek lankásan ereszkednek alá a Balatonra. Kenesének a Fűzfő felé tekintő oldalán emelkedik a Partfő, mely egyúttal a kenesei Magas-partok nyugati felének legmagasabb pontja. A Partfő, vagy más néven Soóshegy után következik a falu, amelynek a Balatonhoz közelebb eső része a Magas-partok több leszárt lépcsőin fekszik. A lépcsők meglehetősen meredeken

futnak ki az ártéri területen a Balatonhoz. A faluból kelet felé haladva, beérkezünk a másfél kilométeres völgyü felbe, hogy a Fővárosi-üdülőhely mögött ismét fölkapaszkodjunk a Magas-partok keleti részére. Legmagasabb pont illt a Csittényhegy 189 m-s magasságával. Még keletebbre haladva, az akarattyai mély ároknál a Magas-partok egy kis darabon egészen a Balaton szintjéig szállnak alá.

A Partfőt és a Csittényhegyet úgy kell elképzel-nünk, mint egy sík területből merőlegesen kiemelkedő falat. S éppen ezért, mert a Balaton szintje és a Magas-partok Csittényhegy-i részei között nem volt semmi át-menet, végzett a természet és az ember olyan nagyszabású munkát, amely egészen megváltoztatta, átalakította a táj arculatát.

A vasút Kenese—Akarattya-i szakaszát 1908 ban kezdték építeni. 1908 husvét vasárnapján kb 400 m hosszúságban lerogyott a Csittényhegy Balaton felé tekintő oldala, amelybe a vasútvonal levágását helyezték. Ennek következtében a vonalat 30 m-el beljebb, a hegyoldal felé kellett helyezni és mintegy 30 m magasságban, 30



Az alagut.

Saját felvétel.

m szélességben és 400 m hosszúságban a Csittényhegyet le kellett hordani. Az első partrogyás 1869-ben történt. Az 1869 és 1908. évi partrogyások vagy súvadások közt épen maradt partfalat átfúrták és megépítettek egy 100 m hosszú alagutat. Az alagút tájékán lévő csupaszra vágott és meredek partfalakat 1935—36-ban kikövezték, a köveket ce-

menttel összekötötték. Így próbálják megakadályozni a további parteszuszamlásokat. Ugyancsak ezt a célt szolgálják a Magas-partok hosszában ültetett akácosok.

A parteszuszamlás előtt a tó vize a Csillényhegy lábát nyaldosta. A hegy közvetlenül a vízből emelkedett ki. Ma a lerogyás következtében mintegy 50, helyenkint 100—150 m széles sík hely látható a Balaton vize és a Csillényhegy között. Természetesen, mikor a súvadás történt, nem volt olyan síma a partfelület mint ma, mert a leszakadt partfal helyenkint magas torlaszokba, hatalmas agyagtömbökben omlott széjjel, melyek a parttal párhuzamos gátal alkotva, valóságos kis antiklinálisként emelkedtek ki a Balatonból. A gát mögött még egy kis laguna is keletkezett. (14—519). A lerogyott partok darabjait a tó hullámai és jégtorlaszai 30 év alatt kiegyenesítették és sínára gyalulták.

A partok lepusztulása ma is folyamatban van. 1936-ban a Magas-partok Csillényhegyi oldalán, 1938-ban pedig a Füzfői oldalán történt kisebb súvadás bár e helyeken a Balaton nem nyúlik ki a Magas-partok lábáig. A nap hevének, esőnek, hónap, jégnek és szélnek kitett partfalak megrepedeznek, egyes darabok meglazulnak és kiesnek. A vonatok ma is lassan kell haladnia hogy minden bajnak elejét vegyék. A Magas-partok csillényhegyi részében sok esővíz gyűlik meg. Ez is egyik oka a lerogyásnak. Ma ezt elmés módon úgy oldották meg, hogy a hegy alatti ártéri részen kutakat fúrtak, s azokból bevezető járatokat ástak a hegybe. Így a csapadékvizet egyszerűen kivezetik a hegyből a kutakba.

A Magas-partok másik nevezetes részlete a Partfő, azaz a Soóshegy. Amint az ember a faluból a posta mellett a tó partjára sétál és a műúton halad, amely lenn a parton a szőlők alatt Füzfő felé vezet, azonnal szembeötlik, hogy a partoldalban egész sor sötét barlang szája ásní a Balatonra. A szakirodalom ezeket mint Talárlukakat, népiesen Talárlukákat emlegetik. A keneseiek Töröklüknek nevezik a barlangokat. Annak a meredek falnak magassága, amelyben ezek a lukak vannak, az aljában levő lörmeléklejtőtől a felső pereméig kb 40 m. A barlangok különböző magasságban helyezkednek el. Jankó János szerint a Balatonvidéki troglolyta lakások legnevezetesebb fészke itt van. Ethnographiai szempontból nagy számuk miatt jelentősebbek, mint az aligai barlanglakások. (10—170). Összesen kilenc barlang van. Ezek öt szintben helyezkednek el. Az első barlang a legfelső a partfal peremétől lefelé mintegy 20 m-re nyílik. A második a lejjebb fekvő szinttájban helyezkedik el a 2. 5. és 7. számú barlang. A harmadik szinttájban sorakozik a 3. és 6., a negyedikben a 4. és 9., az ötödikben a 8. számú «luk.» A kilenc barlang közül a 4. és 8. jól megközelíthető, mert

a törmeléklejtő felső szélét érinti. A 3. 5. 6. és 9. számúakat csak létrán közelíthetjük meg. Ezt a hat barlangot Kenese népe is jól ismeri. Az 1. 2. és 7. számú barlangot Jankó János és Soós Lajos költő kutatta át. A Parlfő pereméről kötéllel ereszkedtek le.

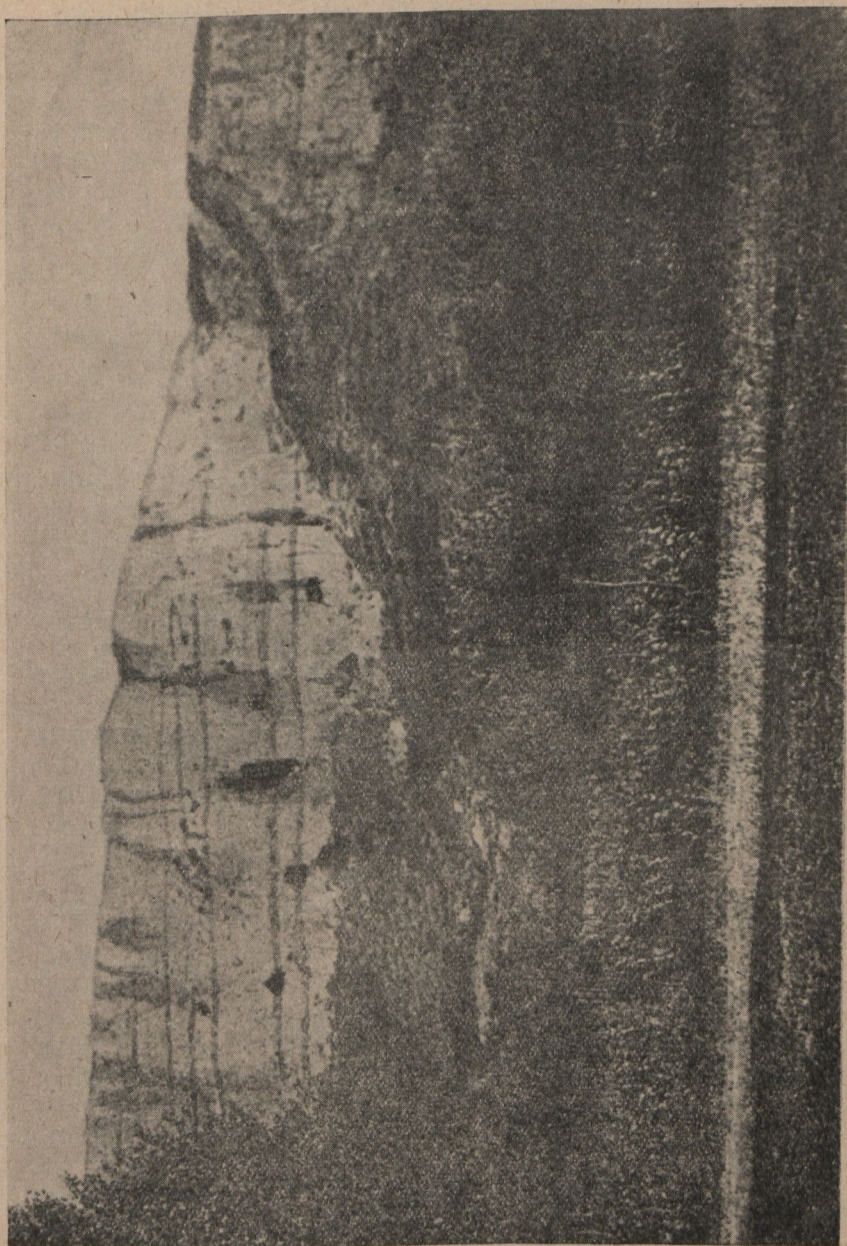
A szájhagyomány azt tartja, hogy a törökdúlás idejében a lakosság ide menekült, ami pedig nem felel meg a valóságnak, mert a barlangok semmiféle védelmet nem nyújthattak. Jankó János szerint az 1. 2. és 7. számú barlangokat, melyeket a keneseiek nem ismertek, (nem férközhettek hozzá), hívják Tatárlikaknak, szemben a többi hattal, a Töröklikakkal. Ezt a megkülönböztetést a keneseiek nem ismerik, pedig sok embert megkérdeztem, de nem akadt köztük egy sem, aki az említett három barlangot Tatárlikaknak nevezte volna. A Tatárlikákba a tatárjárás idején menekült volna a lakosság, és itt rejtette volna el «keneseit».

A kilenc barlang egyenkinti részletes leírásába nem bocsájtkozom, mert ismertetésük földrajzi szempontból nem fontos. Megelégszünk azzal, hogy mindegyikben kimutatták az emberi tartózkodás nyomait. A szegény emberek, kiknek nem volt sem háza, sem telke, észrevették, hogy az agyagos és homokos partfalba könnyű szerrel vájhatnak lakást. Mikor Jankó János idevágó kutatásait végezte, a népet kérdezgette, a keneseiek fantáziája egészen a tatárjárásig ment vissza. Mikor aztán megtudták, hogy a 7. számú barlangban Jankó János «Csi Ja» betűket fedezett fel az agyagba vájva, egyszerre eszükbe jutott, hogy azok a kenesei Csiker János kezdőbetűi. (10—172). Emlékeztek az első, ma még megközelíthető barlangok lakóira is, akiket a hatóság lávólított el az életveszélyes likakból.

A barlangoknak különböző szinttájakban való elhelyezkedésére igen világos magyarázatot lehet adni. Képzeliük el, hogy még csak az 1. számú barlang, tehát a legmagasabban fekvő van kivájva, ahova csak egy meredek törmeléklejtőn juthatunk fel. A törmeléklejtő alsó vége az állandóan nyugtalan Balatonba ér. A víz eroziója következtében az egész törmeléklejtő mindég lejjebb és lejjebb esüszott, s így a partlakók lejjebb kényszerültek lakásukkal, mert a régít már nem tudták megközelíteni.

A barlanglakás a kenesei szegényeknél már régóta szokásban volt. Nemcsak az 1800-as évek végén, és az azelőtti emberöltőben voltak barlanglakók, hanem már előbb is, amit a kenesei jegyzői hivatal irattárának egy 1676-ból való jegyzőkönyve bizonyít. A jegyzőkönyv megemlíti egy Tóth nevű egyént, aki a partban lakott, meg egy Parrag nevűt is, ki a «kenesei likakban lett e világra». (7—19).

Említettem már, hogy a hatóság megtiltotta a bar-



langlakást és kiürítette azokat. Ezzel azonban nem szüntette meg véglegesen. Amint ugyanis a Töröklíaktól kelet felé megyünk, és a felső úton térünk a faluba, az

út bal oldalán ismét találunk barlangokat. Ezek nem voltak veszélyes helyen, mert fölöttük a törmeléklejtől dús növényzel köti meg.

Manapság persze már csak a monda él. A falu jó életviszonyok közé került, nincs szüksége senkinek a barlanglakásra. Az a különös, hogy bár a falu mai lakói tudják, hogy nem olyan sok idő telt el azóta, amióta lakták a barlangokat mégis görcsösen ragaszkodnak a tatár és török mondákhoz ma is.

D.) A völgyrendszer, a falu szintje.

A Balaton mellékén kevés olyan falu van, mint Kenese. A község ugyanis szeszélyes, dimbes-dombos felszínen épült. A Magas-partok partfői oldaláról tekintve, onnét, ahol a Soós emlékmű áll, azt hinné az ember, hogy sík helyen fekszik. Csak midőn a régi Mátyás király szálloda és a posta közötti útra ereszkedünk, akkor tűnik szembe a nagy térszíni tagozottság. Dacára annak, hogy a falu ilyen erősen hullámos felületen áll, mégis zárt egységet alkot.

a) A település formája. A felszíni tagoltság, domborzati viszonyok és a föld anyaga azok a faktorok, melyek egy települési formában szerepet játszanak. E tényezőkhöz igazodik az úthálózat. E kettő szoros összefüggéséből adódnak a települési formák.

Kenese régi települési formájáról nagyon keveset tudunk, mert a törökdúlás idején majdnem minden feljegyzés elpusztult. Annyi azonban bizonyos, hogy a falunak régen is azon a helyen kellett állnia, ahol most, még-
pedig azért, mert a Magas-partok és a Mezőföld süllyedése, benne a völgyekkel és dombokkal, olyan védett és elhatárolt területet alkotott, melyhez hasonlót a környéken nem találhatunk.

A Balaton mellett a lakosság tömörülésében két típusú különböztetünk meg. (10-162). Az egyik, amelyiknek nincs belsősége, ennek következtében utcái sem melyekben a házak egymásmellette sorakoznának, hanem minden gazdának egyellen zárt tagban van a háza, gazdasági épületei, szőlője és szántóföldje. A másik típus a belsőséges falu, ahova Kenese is tartozik, ahol a házak utcákban sorakoznak.

Kenese a soros faluból fejlődött. Eredetileg egy utcából állt, a mai Fő- és Széchenyi utcából, amely a volt szeszfőzőnél kanyarodik el a balatoni műúttól és a falut kettészelve vezeti Veszprémbe. A balatonparti községekben a főutcat csak addig hívják egynéven, ameddig egyenes, el nem kanyarodik. A kanyartól kezdve más a neve. Kenesén a főutcán a szeszfőzőtől a Kurucz vendéglőig Széchenyi-, onnét kezdve Fő-utcának nevezik. Tehát Ke-

nese már régen is beleesett a veszprémi főközlekedési vonalba, országútba, vagyis az utcát maga az országút alkotta. Ezt a települési formát főutcásrendszernek is nevezik. Ha a veszprémi út nem Kenesén vezetett volna át, a keneseiek egész biztosan nem főutcásrendszerben építkeztek volna, a térszín egyenletlensége miatt. Ugyanis a Fő-utca a térszín felületéhez igazodva, a szeszfőzőtől a



Kenese úthálózata 1860-ban.

a szanatóriumig fokozatosan emelkedik, a szanatóriumtól a Veszprém felé vezető kanyarig hirtelen emelkedik. Onnét kezdve kisebb-nagyobb emelkedésekkel vezet tovább.

A lakosság szaporodásával, mivel a főutcát nem lehetett a végtelenségig nyújtani, mellékutcákban is építkeztek. Először a rk. templom környéke, majd a mai Temető-utca és környéke épült ki. Hogy régebben más lehetett az úthálózat Kenesén, azt a temető-utcai építkezéseknél feltárt régi házak alapjai mutatják. A Temető-utca 36. számú házban ezelőtt 60–70 évvel a mai ház alapjainak ásása közben régi háznyomokra bukkantak a telek mindkét oldalán. A telek közepén, tehát a jelenlegi udvaron vezetett keresztül a régi utca, ahol egy közös kútja is volt ennek a letűnt utcának. A Temető-utca iránya ENYNY–DKK. A felfedezett régi utca iránya pedig ÉÉK–DDNY volt, tehát éppen keresztben szelte a Temető-utcát.

A falu keleti felében van a Felső- és Alsó-Hopprongyos, amelyet ezelőtt 120 évvel szellérek laktak és építettek ki. Az elnevezés valószínűleg a Hat-rongyos gúnynévből ered, mivel a letelepedők igen szegények lehettek. Itt vannak Kenesének a legmeredekebb utcái, a Bált-hory-, Boeskay- és Petőfi-utcák, melyek a főutcába nyílnak.

A főutcán kívül Kenese löbbi utcája a térszíni viszonyoknak megfelelően épült. Nem találunk a főutcával párhuzamos utcát, vagy egy pontból kiinduló, sugarasan szétfutó utcákat. Egyszóval az úthálózatot és így a település formáját a hullámos térszín szabta meg.

A kenesei Balaton-parton vezető Székesfehérvár-tapolcai műút 1929-ben készült el. Akarattyanál a Magaspartok belső felén halad egészen a Fővárosi-üdülőhelyig; az üdültől a falu nagy-strandjáig az ártéren vezet keresztül, aztán pedig egészen kifut a Balaton partjára. A nyaralók villái legnagyobbbrészt a műút Balaton felé eső oldalán épültek. Ezek az épületek mind újkeletűek. A legrégibb sem idősebb 30 évnél. A műút és a vasút megépítése előtt nagyon kevés ház volt ezen a szakaszon; a falusiak nem építettek ide. A nyaraló-negyed tulajdonképpen a nagy-strand és a Fővárosi-üdülőhely között van. Itt 80—85 villa áll utcába sorakozva, úgynevezett villák homlokzata az út mindkét oldalán a Balatonra néz. Az egész árterületen található villák száma 1942-ben 146.

b) A telek és a ház. A telek és a rajtalevő épületek elhelyezése szempontjából nagy általánosságban három típust állíthatunk fel.

Az első típushoz azok a telkek tartoznak, amelyeknek települése tömör, és így a telek rövid. Ezek inkább a falu közepén vannak. Nincs kis-, veteményes- és szérűskertjük. Kültelke is kevésnek van. Az ilyen telken rendszerint 2—3 család lakik. A házak vagy egymás folytatásában, vagy a telek két szélén állanak. Ilyen közös telkeken és házakban rendszerint szegényebb emberek laknak.

A második típusban már találunk kis-, veteményes- és szérűskertet. Ebben a típusban nagyon ritkán hiányzik a ház előtti kiskert. Ilyen telkek láthatók a Temető-, Nagykuti- és a főutcának Akarattya felé vezető szakaszán. Kültelke van, de nem a ház folytatásában, hanem szerte-széjjel a dűlőkben.

A harmadik típus tulajdonképpen két telkből áll, mert az utca felé eső oldala olyan széles, hogy abba a második típusból két telek férne rá. Itt a gazdasági épületek elhelyezése és a telek beosztása is egészen más, mint az előbbi kettőnél. Van beltelek, udvar, kis-, veteményes-, szérűskertje és kültelke: szántó, szőlő és rét. A kültelke

egy része ennél a típusnál mindig a beltelek mögött van. Ilyen nagy telken módos gazdák laknak.

A ház elhelyezése szempontjából általános szabály, hogy a házak rövidebb oldalukkal néznek az utcákra. Így épültek a házak a Pásztor-, Nagykuti-, Alsó-, Templom-, Boesckay-, Petőfi- stb. utcákban. Előfordul az is, hogy a házak a hosszabb oldalukkal állnak az utca felé pl. a Temető-utcában a rk. templom mellett, valamint a Fő-utcában. Bármennyire is tagolt a felszín, a házaknak utcákban való elhelyezésében még sincs rendszertelenség. A házak minden utcában, akár a hosszú, akár a rövidebb oldalukkal fordulnak kifelé, többé-kevésbé megtartják az egyenes vonalat: egy vonalban sorakoznak egymás mellé.

A házak építőanyaga négyféle: sövényfonás, vályog, kő és tégl. A szakirodalomban* olvashatjuk, hogy a Balaton északi partja kővel, a déli partja pedig a sárral való építkezés területe. Kenesére nem áll ez a tétel, mivel kő a kenesei határban nincs. A legközelebbi kőbánya Almádiban és Balatonfőkajáron van. A kenesei épületekben látható permi-vöröshomokkő Almádiból, a fehéres mészkő Balatonfőkajárról való.

Sövényház manapság kevés van a Balaton mentén. Kenesén a házak a XIX. század első felében csaknem mind sövényfaluak voltak, melyeket 1853 és 1857 között a sár-házak váltottak föl. (10—185). A sövényházakhoz sok és nagy fa kellett. Akkoriban Kenesén még volt erdő. A sövényházak a magyar típushoz tartoztak; fedelük kontyos volt. Ma már egy sincs belőlük Kenesén.

A következő táblázat a házak és tetők építőanyagának sokféleségét szemlélteti:

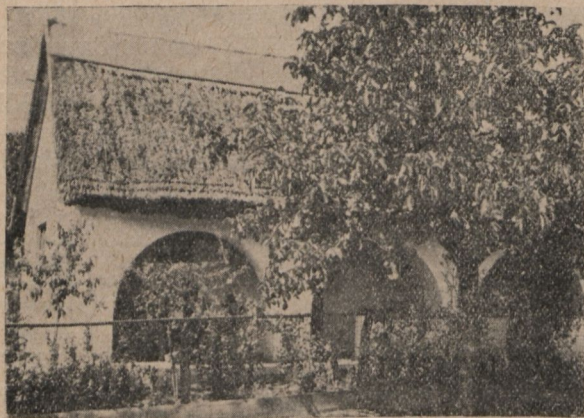
Évek száma	Házak száma	Házak				Tetők		
		Kő, tégl	Kő, tégl alap, sár, vályog	Sár, vályog	Föld, fa	Cserép pala	Zsindely, deszka	Nád, zsapp
1910	350	19	252	79	—	55	26	269
1920	382	34	150	198	—	114	25	243
1930	602	126	287	180	9	384	16	202
1941	1113	**						

Láthatjuk, hogy a házak legnagyobb része 1930-ban vályogból és sárból készült, kő- vagy téglalapppal. A sár-

*Jankó János A Balaton-melléki lakosság néprajza c. munkában.

**Az 1941. évre vonatkozó adatok hiányosak, mert még nem dolgozták fel. A közölt legújabb adatok a M. Kir. Statisztikai Hivatal magán (nem hivatalos) közlései.

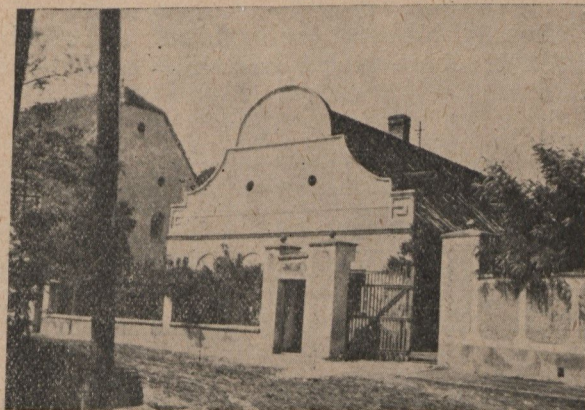
és vályogházak száma is magasabb mint a kő vagy a téglaeépületeké. De érthető is az építkezésnek ez a módja, t. i. nem kerül pénzbe. Több esetben láttam, hogy a gazda a telkén ássa ki a vályogvetéshez szükséges anyagot és maga formálja a vályogot téglává. 1910-től 1930-ig a sár vagy vályogépületek számában nincs visszaesés, sőt emelkedés tapasztalható mindenhol. Az 1941-ben megszámlált házak száma 1113, ami az 1930-ban feltüntetett 602 s adattal szemben 511 új házat jelent. Ebből 146 van az árterületen, a többi Akarattyán és környékén, ahol az utolsó években aránylag óriási mértékben indult meg az építkezés. Ezek a házak kivétel nélkül kőből és téglából épültek. Téglá- és kőépületeket leginkább a nyaralók építenek. A tetőzésnél a nádat és a zsuppot háttérbe szorítja a tűzbiztos cserép! A házak típusában a magyar és német formát különböztetjük meg. A magyar ház minden egyes helyiségébe külön ajtó vezet be a tornácról. Megfigyeltem, hogy a tornácot két helyen »gádor«-nak is nevezték, ami pedig inkább Győr, Sopron és Vas megyékben használatos kifejezés. A tornác lehet nyitott vagy zárt, árkádos, vagy árkád nélküli. Előtornácos ház nincs Ke-



Árkádos magyar ház. Saját felvétel.

nesén. A német típusú házban a »gang«-ról egyetlen ajtón át juthatunk a konyhába és onnét jobbra-balra a szobákba. Ezeknek a szobáknak nincs külön ajtaja a gangra. A kétféle háztípusnál kétféle a ház előtti folyosó elnevezése: a magyar házé a tornác, a németé a gang. Kene-sén a zárt német típusú ház dominál. A magyar tornácos ház száma kevesebb, de megépítése szebb, ízlésesebb. A legtöbb német típusú ház a Fő- és a Temető-utcában van. Sok magyar ház látható a Petőfi-utcában. Mint épí-

tészeti különlegességet említem a ref. paróchiális házat, melynek stílusa a paraszt-barokk. A tetőzés szempontjából találunk: nyerges-, üstökös-, csipkés és deszkafalu oromzatú házakat.



Paraszt-barokk ház.

Saját felvétel.

c) A lakosság. Az utolsó 81. évben a falu lélekszáma a következőképen alakult:

Évek	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941
Lakósok	1697	1786	1657	1617	1793	1842	2456	3265

A szaporodás ill. fogyás a következő:

Év	Szaporodás + Fogyás —
1870 — 1880	+ 89
1880 — 1890	— 129
1890 — 1900	— 40
1900 — 1910	+ 176
1910 — 1920	+ 49
1920 — 1930	+ 614
1930 — 1941	+ 809

A lakosságnak az 1880—1900. évek közötti csökkenése a kivándorlásnak tudható be. (10—134). Az 1920—1930. évek között a lélekszám 614-el szaporodott. Oka a munkás szanatórium, a Fővárosi-üdülőttelep megépítése (betegek, nyaralók) és tömegesebb betelepedés. (3—31).

Az 1930—1941. évi 809 lélekszám szaporodást pedig a környező hadiüzemek munkásainak a betelepődése okozta. Ekkor a természetes szaporulat a 809 lélekből csak 106; 1930-ban 614-ből 156. A népsűrűség km²-ként 60,3; 1930-ban 45,3.

A lakosság többsége református. Az alábbi táblázat élénk fényt vet az utolsó három évtized vallási megoszlására.

Év	Róm. kath.	Reform.	Evang.	Izr.	Egyéb.	Összesen
1910	550	1202	18	15	8	1793
1920	573	1222	17	19	11	1842
1930	1052	1318	61	17	8	2456

Nemzetiségi szempontból a lakosság feltűnően egységes. 99,5 %-a magyar.

Ha a kenesei embertípust akarjuk leírni, külön kell választanunk a reformátust a katolikustól. Őslakóknak a reformátusokat tekinthetjük, akik a reformációtól egész mostanáig megőrizték jellemző bélyegeiket. A típusos református kenesei ember magas, barna, jól megtermett, a tradíciókban, vallásában kitartó és hű, bár ez nem annyit jelent, hogy mélyen vallásos is egyúttal. Ezzel szemben a katolikus kenesei középtermetű, vagy aacsony, általában vékony-dongájú és szőke. Gyakran látunk feltűnően lenszőke apróságokat. Természetes a két típus között átmenet is van. A lelkivilág megnyilvánulásában, a gondolkodás módjában, modorban, egyformák. Kevés kivétellel jellemzi őket a kényelmesség és mondhatnók a nemtörődömség. Eppen ezért Kenesén nincs az gyors, lüktető falusi élet, mint pl. a Dunántúl északi vármegyéiben. Általában fellengzően közlékenyek, bőbeszédűek, mintha az ősöktől a hajdani pínceszer könnyűszívű optimizmusát örökölték volna. Ha kissé is megelégedettek, a holnappal nem törődnek, a jelennek élnek még a legszegényebbek is. Igyekeztem különféle alkalommal behatolni lelkivilágukba, mérlegre téve feltűnő értelmességüket, jellemvonásaikat. Az a megézés vált úrrá bennem, hogy valamennyien elvarázsolt vitézek a kalandozások korából; s mintha a polgáriassult világrend nehéz gondjaival, kemény kitartó munkájával, szigorú törvényeivel keveset törődnének. Mintha ez a mindennapi élet rossz álom volna, melyből úrrá ébrednek. Az a nagyralátó álmódosítás, mely derült hangulatban megnyilatkozik bennük, talán nem is a halászat és a bortermelés viszonylag könnyű életformájának az utórezgése, hanem mélyebből és

lávolyabbi időkből származó atavizmus. Az önérzet, mely mely néha nem áll arányban az egyéni értékkel, vajjon eredendő magyar vonás-e, vagy helyi betegség, nem tudnám eldönteni.

Az tény, hogy a keneseiek összehasonlíthatatlanul jobb viszonyok között éltek minden időben, mint pl. a Bakony népe. A szőlő és a halászat csekély munka árán hozta meg a megélhetést, de egyébként is minden szükségletüket kielégítette a kert és a mező. A halászat korlátozása, a szőlők pusztulása után pedig a legtöbb kenesei ember megélhetése a nyaralókon épül fel. Nyáron a szobáikat elég borsos áron kiadják, az élelmet 20–30 %-al felemelik, megdrágítják, s így minden megerősítés nélkül megszerzik a téli megélhetéshez szükséges kenyeret. De nemcsak ezen a téren rontják el a nyaralók a falu népét. Ugy az erkölcsi felfogásban, mint az öltözködésben egyre nagyobb tért kezd hódítani a nagyvárosi szellem. Nagyon kevés az a gazda, aki nehéz, verejtékes munkával keresi meg a kenyerét. Természetesen ezzel nem azt akarom mondani, hogy nincs mezőgazdaság, és hogy minden kenesei ingyenélő. Azt akarom ezzel hangsúlyozni, hogy az amúgy is rossz kenesei föld több megmunkálást kíván, mint amennyit tényleg ráfordítanak. A nemtörődomség a házak elhanyagoltságán, a kerítések ki és befelé dűledező oldalán, az udvarok rendtelenségén, és az utcák piszkosporosságán is meglátszik. A módosabb és intelligensebb gazdák az újabb időkben mégis több gondot kezdenek fordítani a házuk tájára, most mint régebben, a nyaralók miatt.

A kenesei ember jellemzésénél nem mellőzhetem azt a megfigyelésemet sem, hogy szereti azt a helyet, ahol született, és ahol él. Tudja, és érzi, hogy a Balaton a nádasaival, a falu a természetadta völgyrendszerrel és Magas-partokkal szép. Van benne tudatos természet szeretet, amit nemcsak szóban, hanem írásban is kifejezésre juttat. Amikor a kenesei ember értelmessége párosul a természet szeretettel, tollal ragad és ügyes versben írja le mindazt, amit lát és érez. Hogy mennyire tudatos, azt n. Csizmadia Károly Balaton regél c. történeli elbeszélésének kezdő sorai mutatják, melyben azt mondja, hogy: „Engem nem maga a történet buzdított verselésre, hanem ez a gyönyörű táj, ez a kedves Balatonvidék, amelyet még gondolatokkal is szebbé, kiemelőbbé óhajlok tenni. Több egyszerű földmivest ismerek, aki munkája mellett verseléssel is foglalkozik. Akad olyan is, aki rímekben tud beszélni; másoknak színészi hajlamaik vannak. Szép és megható verseket írt Soós Lajos megyei aljegyző és Babay Kálmán ref. lelkész is.

Érdekes jelenség az is, hogy bár a falu csak pár száz méternyire épült a Balatontól, a kenesei ember még-

sem kedvelte meg a vizet. Sőt, mintha ellenszenves lenne neki. Mintha a Magas-partok falu alatti leszakadt lépcsője emelt volna gátat, és nehezítette volna meg a tó felé való terjeszkedést. Ugyanis a falu nem a Balaton felé terjeszkedett, mint ahogy azt az ember egy víz mellett épült községtől várná, hanem éppen ellenkező irányban, a völgyrendszernek, a Mézőlő felé vezető szakaszan. Készen van olyan «pógár» is, aki még nem fürdött a Balatonban. E soroknak ugyan éppen ellene mond a Balaton szintjének geográfiai halászc. fejezet, melyben azt mondom, hogy a magyar ember mindig kedvelte a vizet. Igen! Kedvelte, de nem a fürdés szempontjából. Víz mellett ült tanyát, hogy marháját, lovát megilathassa, másrészt hogy védve legyen. Így vagyunk a keneseikkel is. A tavon nem akadt dolga, csak a pásztornak, és a hivatásos halásznak. A halász azonban szinte hozzánőtt a Balatonhoz. Természetérzékeivel megismerte a tó sajátosságait és az időjárási viszonyokat. Az idő megváltozására a szél irányából, a hullámok alakjából, a tó vizének színváltozásából, a halak viselkedéséből következtetett. (12—154). Megfigyelte a halak tulajdonságait, s így megismerte a tófenék minden kis egyenetlenségét, az akadót, mely a háól megrongálja, a bockát, ahol a halak összegyűlnek, a küet, ahol fürödni lehet.

A lakosság legnagyobb része östermelő. Az ipar és kereskedelem csak a falu kereteibe szorítkozik leginkább. Vállalatok, gyárak nincsenek. A kereskedelem legnagyobb részét a zsidók bonyolítják le. Házikar nincs. Faragás, kosárfonás, barkácsolás s más házkörüli ügyeskedésre alig talál példát az ember. Foglalkozási ágak szerint a falu népessége 1930-ban az alábbi adatok szerint oszlott meg:

Foglalkozási ágak	Kereső	Eltartott
Östermelő	645	720
Ipur	201	248
Kereskedelem	29	25
Közlekenés	39	81
Közzszolg. és szabad fogl.	82	53
Véderő	10	10
Napszámos	9	4
Nyugdíjas, tőkepénzes	54	72
Házicseléd	32	3
Egyéb és ismeretlen fogl.	11	128

d) A gazdálkodás. Ebben a fejezetben a szőlőgyümölcstermelésről, és állattenyésztésről szólnak. Ezek a foglalkozási, ill. gazdasági ágak a völgyrendszer termésszeli sajátságaiból adódnak. Nem szólnak még a mezőgazdálkodásról, bár ezt kellene legelőször említenem, mert Kenese gazdálkodásában a vezérfoglalkozás: a mezőgazdálkodás. Nem szólnak pedig azért, mert a völgyrendszerben, tehát a falut övező dombokon és lejtőkön aránylag kevés a szántóföld. A tulajdonképpeni mezőgazdálkodás a mezőföldi fennsíkon folyik.

A völgyrendszer, természeti viszonyainál fogva, igen alkalmas terület a szőlőművelésre. Földrajzi helyzete, lankás lejtői, a hideg szelektől való védettsége, a talaj minősége, és a Balaton vízlükének mérséklő hatása, mind kedvező feltételek a szőlőművelés szempontjából. Talán már a rómaiak is foglalkoztak itt borászattal, mint általában majdnem minden balatonparti településükön. Feltehető, hogy az utánuk következő foglalkozók is átvették a szőlőművelést; talán a honfoglaló őseink is foglalkoztak a szőlővel. Kenesén a virágzó szőlőtermelés a törökök pusztították el. A nép hosszú időre abbahagyta a termelést, és más foglalkozás után nézett. A XVIII. század végén ismét fellendül a bortermelés. Az alábbi számokból kitűnik, hogyan hullámzik a beültetett terület kvantitása. Azt is megállapíthatjuk, hogy Kenesén a szőlőtermelés általános foglalkozás volt. 1873-ban 896, 1885-ben 339, 1895-ben 71, 1939-ben 445 kat. hold a szőlővel megművelt terület nagysága.

A XIX. század első hat évtizedében a gazdák nem törekedtek arra, hogy a kereskedelem számára is termeljenek. Mindenki a saját szükségletére termelt. Ekkor nem is kezelték a szőlőt és a bort valami nagy szakértelemmel. A borok nem voltak jók. A hetvenes években fellendül a termelés. 1873-ban 896 kat. hold a beültetett terület nagysága. A szőlősgazdák száma 377. Ebben az esztendőben Keneséé a vezetőszeret a beültetett szőlőterület nagyságában, az egész Balaton mentén. A bort Veszprémbe, Tapolcára, télen a tó jegén a túlsó partra szállították. 1878-ban fellépt a filoxera. Kenesén 1880-ban észlelik először. 1885-ben már csak 339 hold a szőlő. Tíz év múlva ez is leapadt 71-re. Kenese még a szerencsésebb falvakhoz tartozott, mert csak tíz év alatt tudta elpusztítani a szőlőt a féreg, míg máshol máról-holnapra ment tönkre minden. (10—255).

A nép tétlenül nézte a pusztulást, mert egyrészt nem akarta kivágni a tőkéket, másrészt nem volt tisztában a védekezés módjaival, a pénzt pedig sajnálta a szénkénegezésre. Inkább áttért a gabonatermelésre. 1910-től kezdve lassankint ismét tért hódít a szőlőtermelés, úgyhogy ma 445 hold szőlővel van beültetve.

Termesztenek fehér szőlőt, mézédeseit, leánykát, muskotályt, kadarkát, kövi-dinkát, ezerjót, otellót stb. Egy kat hold átlag 50—60 akó bort terem most, ami megfelel 25—30 hl-nek. Régebben 80—100 akó is megtermelt egy holdon. A termésben igen nagy differenciák vannak. Megtörténik, hogy az egyik évi termés a másikat tízszeresen múlja felül.

Azok a szőlősgazdák, akik komolyan és nagyobb arányban foglalkoznak a borászattal, szeretettel és hozzáértéssel foglalkoznak vele. Márciusban kapálják ki, utána metszik. Májusban fattyúznak és kötöznek karó mellé, vagy bokorba. Szüretig öt-hatszor kapálnak és kb. ugyanannyiszor permeleznék is. A földet átlag 4—5 évenként trágyázzák.

Legtöbb szőlőt az Öreghegyen ültetnek. Ez emberemlékezel óta szőlőhegy. Valószínűleg a neve is innét származik, mert ezt ültették be legelőbb, de az sincs kizárva, hogy azért nevezték el így, mert egyik része a völgyrendszer legmagasabb pontja és legnagyobb szőlőhegye. Ennek egyik része a Hosszúmezőbe nyúló szőlők. A Márkó- és Sándorhegyen is sok a szőlő, valamint a Berek és Bögre dűlőkben, továbbá a tó partján végighúzódnó sík részen, melyet homoktalaja miatt a filoxeravész idején telepítettek be.

A szőlőtermeléshez szükséges felszerelést pincékben tartják. Akinek nincs pincéje, a termést kádakban szállítja házhoz, hogy a sajtolást ott végezze el. A legtöbb pince az Öreg-hegyen van. A pincében is van magyar és német típus. A magyar típus ajtaja a pince hosszabbik, a németé a rövidebbik oldalon épült. A borgazdasági gépek száma 1935-ben 660. (17).

A gyümölcstermelés terén Kenese a balatonparti falvak között, már 1896-ban a negyedik helyet foglalta el. (10—285). Első volt Tihany, 39.964, második Lengyel-tóli 28.943, harmadik Kőröshegy 24.923, negyedik Kenese 24.320 db. fával. (Legtöbb szilva és meggyfája Kenesének volt akkor). 1935-ben a gyümölcsfák száma 27278. Kenese gyümölcstermelésében elsőrendű jelentőségű a szilva volt és elsőrendű jelentőségű maradt is. Legtöbb szilvafa az árterületen van. Ez a hatalmas szilvás akkor keletkezett, amikor a filoxera elpusztította a szőlőt. A szeszt a borhiány idején szilvapálinkával pótolták.

Az akarattyai égvényes és sivár birkalegelők helyén okosan megszervezett parcellázással, nagykiterjedésű nyaralótelep létesült, hol igen sok reményre jogosító gyümölcsfa-kultúra van fejlődésben állami támogatással. A part hosszában épült nyaralókat is a dúsan ültetett gyümölcsfák teszik barátságosabbá. Ezzel szemben az árterület régi szilvásait a gazdák elhanyagolják, mivel a szilvát alig fogyasztják; viszont eredeti rendeltetése a

szeszőlőzés drágasága miatt, meg hogy a filoxera megszűnése óta újból elegendő bor terem, megszűnt.

Másod- ill. harmadrendű jelentőségű gyümölcs az őszibarack és alma. Az őszibarack, alma, kajszinbarack és körtefa száma az utóbbi években emelkedést mutat, ami a villatulajdonosoknak köszönhető. Legtöbb gyümölcsfa a szőlőhegyekben van. A nagykiterjedésű szőlők el sem képzelhetők gyümölcslák nélkül. Itt is hivatkozni kell arra a sajnálatos tényre, hogy a gyümölcslákat csak a módosabb gazdák gondozzák, csak ezek ültetnek újabbat és nemesebbel az elaggott és elkorhadl fák helyett. A gyümölcs nagy részét a napi piacon értékesítik. A szilvából pálinkát főznek, de ezt is ma már csak saját használatra és kivételesen. Az almát aszalni is szokták, és mint téli csemege kerül a gazdák asztalára.

A gazdálkodás másik jelentős ága az állattenyésztés. Ma már nem beszélhetünk tenyésztésről, inkább csak állattartásról. Mint önálló foglalkozás és kereseti forrás, nem szerepel. A földművelés keretébe illeszkedik és az ekés gazdálkodás szükségleteire szorítkozik. A XIX. század dereka felé nagy jelentőségű volt. A marha-állomány ekkor meghaladta az ezres létszámot. Később azonban a legelőket tagosították, nagyrészüket felszántották, minek következtében a gabonatermelés visszaszorította az állattenyésztést. Ma már minden gazda csak annyi tehenet és lovat tart, amennyi a föld megmunkálásához elegendő. Sertéseket is csak a háziszükségletekhez mértén tartanak. Legelő még mindig sok van, csak a kaszáló kevés, pedig éppen ez az egyik alapja az állattenyésztésnek.

Állatfaj	1895. év darab	1911. év darab	1935. év darab
Szarvasmarha	670	464	402
Ló	381	248	244
Sertés	2017	2764	1449
Juh	1528	736	

A szarvasmarhában az uralkodó tenyésztési irány a piros-tarka. Az 1935-ben feltüntetett 402 szarvasmarhából magyar-erdélyi 19, szimmentáli 22, piros-tarka 290, másféle nyugati fajta 71 volt. A lovak közül nonius 2, lipizzai 1, arab fajta 3, egyéb melegvérű 138, hidegvérű 100. A sertésekből 1349 zsírfajta, 100 húsfajta. A baromfiak száma 7509.

A szarvasmarhákat jól gondozzák, megbecsülik, és ritkán fogják be földmunkára. A lovakat ellenben a legnagyobb mértékben kihasználják és bizony sokszor a megterhelésük nem áll arányban a takarmányozásukkal.

e) Közlekedés és úthálózat. A vasúti forgalom csak a jelen század első évtizedében nyílt meg. Ezzel új korszak kezdődött Kenesén. Az 1938. esztendőben a személy-, gyors- és sebesvonati forgalom 60 szerelvénye érkezett és indult Kenese állomásáról hetenként. A gyorsvonatok már 1 óra 50 perc alatt, a fürdővonatok 2 óra 30 perc alatt érik el Budapestről Kenesét.

A helyi forgalom egy részét a Mavart gépkocsijáratok bonyolítják le. Ezek Kenesén kívül Almádt, Aligát, és Siófokot is érintik. Egy magánvállalat üzemében levő gépkocsijarat Székesfehérvárral köli össze Kenesét.

A hajóközlekedés még nem olyan általános, mint pl. Almádban, Siófokon, vagy Fűreden. De érthető is, mert az említett helyeken sokkal több a nyaraló, ennek következtében a forgalom is nagyobb.

A falu forgalmának túlnyomó része az utakon bonyolódik le szekerekkel. A műutat, amely az akaratlyai Magas-partokról ereszkedik le Kenesére, jökarban tartják. Különösen a legutóbbi útépítés óta. A veszprémi-országút ezzel szemben a fogatolt járműveknek nagyon dőcögős. Kenese országútja és utcái szárazság idején általában porosak, erős napokon igen sárosak és sok kényelmetlenséget okoznak a nyaralóknak. Kenese nagyon sok utcáját éppen meredeksége miatt nem lehet karbantartani. A záporok az út közepéről mindig kimossák és lehordják a földet.

E) A mezőföldi fennsík szintje.

Kenesénél és Akaratlyánál a Balaton hosszú és tektonikus árka véget ér és csak a közbeékelődő mezőföldi fennsíkron túl folytatódik a Sárréten. A felszínnek ez a része nem süllyedt le. A Mezőföld magaslata Vilonya, Litér, Királyszentistván vidékétől délkelet felé összefüggő fennsíkot alkot a Balatonfelvidék és a Somogyi dombvidék közt. A fennsíkon csak a Séd patak vágta magát be mélyebb völgygel. A Mezőföld e része Kenesénél a Magas-partok meredek falával végződik.

Kenesénél a mezőföldi fennsík a Partfő és a Csitlénny heggyel, valamint a völgyrendszer hosszúmezőpánszalai végével veszi kezdetét.

Régebben, mikor még erdők álltak e helyen, erdőségi talaj borította az egész sík területet, amely a későbbi lüves tenyészet nyomán átalakult barna mezőségi talajjá. A feltalaj 20 cm-ig világos barna, morzsásszövetű, kevés szénsavas meszel tartalmaz, úgyhogy sósavval nem, vagy pedig kevésbé pezseg. A humusz-tartalom aránylag magas, (3—5 %). Alatta sötétebb színű, agyagosabb szint következik (20—100 cm), amelyet löszből, löszhomokból, ill. harmadkorú és trias rétegekből álló altalaj vált fel. A feltalajt nagy humusz-tartalma és oldható sókban való gazdagsága jellemzi.

Az elmondottakból következtethetjük, hogy a talaj inkább alkalmas a szőlőtermelésre, mint az egyéb gazdálkodásra. A talaj minősége is megmagyarázza a már korán kifejlődő szőlőkultúrát. Vannak azonban olyan helyek is, ahol sem az egyik, sem a másik gazdálkodási forma nem fejlődhetett ki. Vonatkozik ez az égvényes, agyagos területekre, ahol még a fű is nehezen él meg.

A kenesei mezőföldi fennsík a falu intenzív földművelésének, gabonatermelésének a helye. Kevés művelés alatt levő szántóföldet a völgyrendszerben is találunk, de a nép már régen észrevette, hogy ez a terület a szél- és hidegtől való védettsége, még inkább talaja miatt a szőlőnek kedvez. Azonkívül az ekés gazdálkodás itt elég nagy nehézségekbe ütköznék, a felszín hullámos volta miatt.

A gabonatermelés fellendülése a filoxera pusztításának köszönhető. A filoxera pusztítása az 1880–90. években elvette a lakosság kedvét a szőlőtermeléstől; a kenesei nép így áttért a gabonatermelésre. Jelenleg is a gabonatermelés a főfoglalkozás és a fő termelési ág Kenesén.

A mezőföldi szántóföldek elég távol esnek a falutól. Egy órát is kocsikázunk, míg a völgyrendszer meredek szurdok útjain elérkezünk a fennsíkra. A gazdálkodási forma itt külterjes. Régebben kétnyomásos gazdálkodást folytattak, ugar nem is volt. kalászos és kapás váltakozott. Idővel áttértek a háromnyomásos gazdálkodási formára. Háromnyomásos rendszer szerint művelték a földet, amikor is egy harmadába őszi, egy harmadába tavaszi gabonát vetettek, míg a harmadik darabot ugaron hagyták. Az ugart és aratás után a többi nyomást legeltették. Az első szántás aratás után történik, ekkor ugarolnak, a második kapálás után augusztus elején, amikor keverik a földet, a harmadik szeptemberben, amikor vetés alá szántanak. A szántást közönséges ekével végzik. Némely gazdánál még a régimódi facske is feltalálható. A traktor és gőzeke hiányát a beruházást kibíró birtoktestek csekély volta magyarázza meg.

Az összes gabonaféléket természetik, de csak saját szükségletre. Legtöbbet a búzából vetnek. Jelentős a rozs. Ebből kenyeret is sütnék, és az árpa, amely a «majorság» táplálására szolgál. Zab kevés van. Kukoricát csak akkor termeltek sokat, mikor sok volt a sertés.

A szántást, boronálást, hengerelést főleg lóval végzik. Tehenes fogatot keveset láthatunk. Kenese ebből a szempontból teljes ellentéte pl. a sopronmegyei községeknek, ahol a tehenes és ökrös fogatok száma messze felülmúlja a lófogatokét.

A birtokviszonyokat tekintve, van egy nagybirtok, (középbirtok nincs), sok kisbirtok (ált. terjedelme 16

kat hold) és törpebirtok (3 kat. hold). 1935-ben 0—1 kat holddal 10, 1—10 kat holddal 155, 10—50 kat. holddal 60, 50—100 kat. holddal 3, 100-nál többel 1 gazda rendelkezett.

A föld hozama átlag 5—7 mázsa holdankint. Egy hold föld után 80 kg gabonát és 30 % pótdót fizettek.

Kenese és határa 9415 kat. holdon fekszik. Ebből 1935-ben:

Művelési ágak	Kat.hold.	%
Szántóföld	2683	28.5
Kert	27	0.2
Rét	182	2.0
Legelő	670	7.2
Szőlő	445	4.7
Nádas	15	0.1
Terméketlen	5393	57.3

A terméketlen terület (5393 kat. hold), 1371 kat. holddal nagyobb mint a termő, aminek az az oka, hogy a nem termő, vagyis a földadó alá nem eső területekbe nemcsak az utcákat, utakat, tereket, temetőket számítják be, hanem a Balatont is. A Balatonparti községek között legtöbb terméketlen területe Balatonkeresztúrnak van, (7969 kat hold), utána Kenesének (5393 kat. hold).

5 Kenese jövője.

Ebben a fejezetben összefoglalom a Kenesén tapasztalt hiányokat, amelyeknek pótlása előmozdítaná Kenese jövőjét mind kulturális, mind szociális és gazdasági téren.

Balatonkenese közismert nyaralóhely. Ha magát a falut nem is ismeri mindenki, nevét a legtöbben hallották. Azok, akik többször megfordultak a Balaton mellett, és ismerik Siófokot, Füredet, Tihanyt és a többi szépen kiépített nyaralót és egyszer hosszabb időt töltenek Kenesén, bizony bizonyos fokig kiábrándulnak belőle, mert nem tudja nyújtani azt a kényelmet, mely a XX. századbeli városi közönségnek nélkülözhetetlen.

Kenesén elsősorban jó utakra és sétányokra lenne szükség. Ma csak egyetlen sétánya van, a műút, ezt azonban nem sétánynak, hanem a közlekedésnek szánták. A falu nyaraló közönsége a Fővárosi-üdülőhely, ennek közönsége a falu iránt érdeklődik. Legsürgősebben azt az utat kellene megépíteni, amely a nagy-strandtól az üdülőig vezet az ártéri területen, a két villasor között, ahol viszonylag nyugodt, portalan és érdekes környezetben haladó sétautat lehetne teremteni. Kenese vezetősége 1937-

ben azzal gondolta megoldani az út megjavítását, hogy majdnem az út közepére egy 2 km hosszú árkot ásatott. A kocsik nem tudnak kitérni, s az egyirányú közlekedés átkötő út nélkül 2 km-es szakaszon megbénítja a közlekedést. Igaz, hogy ez már haladás, mert esős időben nincs olyan nagy sár mint azelőtt, de az út még mindig nem nevezhető sétánynak.

A falu utcáinak rendbehozását csak a legutóbbi időben szorgalmazza a falu vezetősége, de kő híján lassan halad a munka. Pedig a közönségnek égetően szüksége lenne járható utakra. Először is az országutat kellene megjavítani, mert eső után szinte járhatatlan. A falu többi utcája is elhanyagolt és piszkos a szekerek szálas potyadékától és az állatok hulladékától. Más vidéken a hulladékot és trágyát a gazdák betakarítják. Ezzel tekintélyesen gyarapítják trágyakészletüket, de utcájuk tisztaságának, rendjének ügyét is szolgálják. A Balaton pár falujában ezt a műveletet kimondottan restelnivalónak érzik. Sok nyaraló a falu Mezőföld felé húzódó részén vesz ki lakást, ahonnan elég sokat kell gyalogolnia, míg a tó partjára ér. Az itt épült utcák meredek. Legtöbbnek gyalogjárója sincs. Esős időben csúszósak az agyag miatt. Nagy kár, hogy a község sem a Balaton mellett, sem megfelelő helyen kavics-, illetve murvabányáról a birtokrendezések során nem gondoskodott. Ezek magántulajdonosok birtokában vannak. Az 1936—37. esztendőben csak néhány utat építettek. Így készült el a póstától a műútra, a Széchenyi-utcából a strandra vezető út. A legégetőbbben szükséges gyalogjáró egy része is kész. A posta és a régi Mátyás király-szálló között még egy nagyon szép sétautat lehetne létesíteni. A nyaralók szívesen fordulnak meg ezen az úton, mert felvezet a Partfőre, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a tóra. Az utakon kívül a házak táját, az udvart és a szobákat kellene szebbé, lakályosabbá tenni, hogy a vendégek otthonosan érezzék magukat. A vasúti közlekedésre nincsen panasz, a hajóforgalom ellenben még nem elég sűrű.

Üdvös lenne, ha a Balatonpart kiépítését az állam venné kezébe. Az egész parton egy közös védőfalat kellene létesíteni a hullámverés és a jég ellen, mert a tulajdonosok rendszertelen és minél olcsóbb próbálkozásai nem igen célszerűek, de a táj szépségét sem emelik.

Nem hagyhatjuk szó nélkül a múltban elkövetett szerencsétlen és lelkiismeretlen parcellázást sem. Volt idő, amikor mintegy hatvan telektulajdonos csak jószívű elnézésből juthatott telkére, minthogy az odavezető út szolgalmi joga vitás volt, éppen a fejlődésre leginkább alkalmas területen, a Fővárosi-üdülöhely és a nagy-strand között. Ez a kb. 250 kat. holdnyi gyönyörű, sík kaszáló volna alkalmas egy nagyszabású, kényelmes és modern

nyaralótelep létesítésére. Gondoskodni kellene a művészi és előrelátó parcellázási tervrajzokról, nehogy a rendszeresen beépítés itt is útját állja a kor követelményeinek megfelelő nyaralótelep kibontakozásának.

Ha a felsorolt hiányokat Kenese évről-évre fokozatosan pótolná, egyszerre a legszebb és leglátogatottabb nyaralóhelyek egyike lenne. A táj szépsége, a Balaton vize és a falunak a fővároshoz való közelsége mind hozzájárulnak a fejlődés lehetőségéhez és Kenese jövődő emelkedéséhez. Kenesének mindent a nyaralók kényelme érdekében kellene alakítania, mert a nyaralók a község jólétét mindig fokozatosabban lendítik felfelé. Ha a fejlődés és a falu csinosítása oly mértékben halad, mint az elmúlt pár esztendő alatt, s ha a kenesei vezetőség, lakosság eltér Pató Pál úr: «Ej, ráérünk arra még!» jelszavától, Kenese is meg fogja érdemelni, hogy a kultúráltabb, híresebb és keresettebb balatonparti fürdőhelyek közé sorozzák.

